

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích

Teologická fakulta

Katedra pedagogiky

Bakalářská práce

PAIDEIA JAKO KULTURA

Řecká a hebrejská tradice – rozdílné kultury?

Vedoucí práce: PhDr. Zuzana Svobodová, Ph.D.

Autor práce: Radek Smetana

Studijní obor: Náboženská výchova a etika (kombinovaná)

Ročník: 4.

2008

Prohlašuji, že svoji bakalářskou práci jsem vypracoval samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění, souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách.

1. prosince 2008

Děkuji vedoucí bakalářské práce PhDr. Zuzaně Svobodové, Ph.D. za vstřícnost,
podporu, cenné rady a metodické vedení práce.

OBSAH

ÚVOD	str. 6
1 DVĚ KULTURY, DVĚ CESTY	str. 9
1.1 Pohled do historie	str. 9
1.2 Paideia jako cesta hledání ideálu	str. 11
1.2.1 Stará paideia	str. 12
1.2.2 Nová paideia	str. 13
1.2.3 Paideia směřující k ideálu člověka	str. 13
1.3 Tóra jako cesta uskutečňování ideálu	str. 14
1.3.1 Lid knihy	str. 14
1.3.2 Lid Boží	str. 15
1.3.3 Lid uskutečňující ideál člověka	str. 15
2 KŘÍŽOVATKY CEST	str. 17
2.1 Stálá cesta k ideálu člověka	str. 17
2.1.1 Řecko na sklonku pátého století	str. 17
2.1.2 Dvě části výchovy	str. 17
2.1.3 Výcvik versus výchova	str. 18
2.1.4 Sofisté a ideál dokonalosti	str. 19
2.1.5 Sokrates a ideál dokonalosti	str. 20
2.1.6 Boží lid a setkání s ideálem dokonalosti	str. 21
2.1.7 Boží lid a rozpomínání se na ideál dokonalosti	str. 22
2.1.8 Boží lid a cesta k ideálu dokonalosti	str. 22
2.1.9 Místo setkání kultur – cesta, která nekončí	str. 23

2.2 Stálá cesta k duši člověka	str. 24
2.2.1 Duše v centru zájmu	str. 24
2.2.2 Duše a poznání	str. 25
2.2.3 Duše a idea Dobra	str. 26
2.2.4 Duše v hebrejské tradici	str. 27
2.2.5 Duch a duše v hebrejské tradici	str. 28
2.2.6 Místo setkání – duše, která se přiklání	str. 29
2.3 Stálá cesta k dialogu	str. 30
2.3.1 Jednotlivec a řecká společnost – stálý dialog	str. 30
2.3.2 Dialog s cizinci a dialog s přáteli	str. 31
2.3.3 Od dialogu s jednotlivcem k dialogu s národem – hebrejská tradice ...	str. 33
2.3.4 Místo setkání – dialog přátelství	str. 34
3 ZÁVĚR	str. 36
Seznam literatury	str. 41
Stručný slovník použitých výrazů	str. 43
Seznam příloh	str. 45
Přílohy	str. 46

ÚVOD

Motto:

„Největší chorobou naší doby je bezcílnost, nuda a nedostatek smyslu a účelu.“

Viktor Frankl¹

Má-li autor práce definovat, odkud vyvěrá jeho zájem, který se odráží ve volbě tématu této bakalářské práce, musí se vrátit poměrně daleko do své minulosti, až k období svého dětství, mládí a dospívání. Tyto etapy života prožíval v době komunismu. Tedy v systému, jenž popíral jakoukoliv přesaženou skutečnost a otázkami ohledně smyslu života se příliš nezabýval. V tomto duchu se nesla také výchova, které byl podroben doma i ve škole.

To však neznamenalo, že by si otázky ohledně smyslu (nejen své vlastní) existence nekladl. Jistě svou úlohu hrály dispozice, jež jsou dle Jungova žáka Rudina lidské psychice společné a které jej vedou k určité formě náboženského chování. Mezi ně patří životní strach (či životní úzkost)² a právě ten jej v období formování osobnosti doprovázel a stavěl před něj neustále otázku o smyslu (a případném přesahu) bytí. Doba však příliš nepřála podobným otázkám, tím pádem se nedostávalo ani odpovědí.

Po sametové revoluci se ovzduší ve společnosti změnilo a autor záhy prožil jedno stěžejní životní setkání. Setkal se s Bohem Bible a zažil to, čemu se náboženským jazykem říká *obrácení*. Toto setkání navždy změnilo jeho život. Našel – slovy E. Fromma – měřítko pro životní orientaci a zároveň objekt oddanosti, který je základním kamenem, z něhož zmíněná měřítko vycházejí. Spolu s četbou Bible mu toto setkání pomohlo objasnit zásadní otázky ohledně lidské existence i zdůvodnit lidské, respektive i své vlastní jednání.

Ovzduší ve společnosti se tedy změnilo, avšak autor práce se ve svém povolání duchovního pracovníka stále setkává (především s mladými) lidmi, kteří si kladou tytéž otázky o smyslu bytí a, i když je současná doba mnohem více otevřená

¹ FRANKL, V. *Lékařská péče o duši*, s. 14

² Srov. MUCHOVÁ, L. *Úvod do náboženské pedagogiky*, s. 27

rozhovorům na podobná témata, odpovédím na vznesené otázky se jim znovu málokdy dostává.

To je také důvod, proč autor studuje obor *náboženské výchovy* a proč se ve své práci zabývá výchovou, která se *smyslu existence* věnuje. Náboženská výchova je s otázkami o smyslu bytí přímo spojena. V autorově chápání není tato výchova jen katechezí, nýbrž prostorem pro *setkávání*. Setkávání mezi Bohem a člověkem, člověkem a člověkem, člověkem a duševním světem, který sám vytvořil.³ Prostorem, kde se člověk může otevřít něčemu odlišnému, jinému, ne-jen-mému.⁴ Výchovou, jejíž podstatou je schopnost obnovit vnímání celku života (světa).⁵

Další výchova, která si staví do středu zájmu *smysl bytí*, je výchova filosofická. V jednom ze svých děl Jan Patočka popisuje podstatu filosofie. Ta podle něj spočívá ve schopnosti člověka pochopit celek skutečnosti, přičemž tím není myšleno, že člověk již dosáhl adekvátního pochopení této skutečnosti. Filosofie je v tomto smyslu schopností, byť omezenou, zachycovat to, co celku života dominuje, co mu dává smysl. Výchova pak tedy spočívá na jisté ideji smyslu života, kterou se filosofie zabývá.⁶

Obě tyto výchovy mají své kořeny v odlišných kulturách. První z nich (pokud za náboženskou výchovu považujeme tu, která má svůj základ především v židovsko-křesťanských spisech) v prostředí židovské, resp. křesťanské kultury, druhá v prostředí (především) starověkého a antického Řecka. Obě zmíněné kultury jsou také významnou složkou našeho evropského kulturního dědictví.

Pojmy *kultura* a *výchova* autor práce vidí jako úzce propojené. Vychází z širšího významu pojmu *paideia*, který chápe jako kulturu, jejíž snahou bylo *formování lidského charakteru v průběhu staletí*. Jde o dynamický proces, jehož cílem je realizace *ideálu člověka*. Tento předpoklad sdílí s W. Jaegerem, který se takto vyjádřil ve svém třísvazkovém díle *Paideia, the Ideals of Greek Culture* o kultuře řecké.⁷ Autor tento předpoklad aplikuje i na kulturu hebrejskou (ze které

³ Srov. MUCHOVÁ, L. *Úvod do náboženské pedagogiky*, s. 36

⁴ Srov. SVOBODOVÁ, Z. *Nelhostejnost*, s. 73

⁵ Tamtéž, s. 81

⁶ Srov. PATOČKA, J. *Péče o duši I.*, s. 372

⁷ Srov. JAEGER, W. *Paideia I*, Introduction, s. IX-XXIX

pozdější křesťanská kultura vychází). V první části práce se snaží vymezit období, o které mu v práci předně jde, stručně jej popsat a poukázat, jak v tomto období zmíněné kultury žily vedle sebe a navzájem se ovlivňovaly.

V druhé části je rozpracován hlavní cíl práce, což je pokus o srovnání (komparaci) obou kultur ve výše uvedeném smyslu *cesty za ideálem člověka* a (přes nespornou odlišnost těchto kultur) nalezení bodů, v nichž se obě kultury na této cestě setkávají.

V závěru si na základě těchto *míst setkání* klade otázku, do jaké míry jsou otázky smyslu a bytí relevantní součástí výchovného procesu a v čem nám tato *místa setkání* mohou být inspirací pro současnou výchovu.

Poznatky, na kterých práce stojí, jsou reflexí výše zmíněného třídílného Jaegerova díla (v češtině dosud nevydaného), dále Platónových dialogů *Prótagoras*, *Theaitétos*, *Obrana Sokratova*, Xenofónových *Vzpomínek na Sókrata* a dalších děl týkajících se řecké kultury, výchovy, filosofie. Rozšiřující informace o řeckých dějinách byly čerpány mimo jiné z Pokorného *Řeckého dědictví Orientu* a Grantova *Klasického Řecka*. Co se týče hebrejské kultury, značná část poznatků vychází z Bible, následně také z děl C. Tresmontanta (*Bible a antická tradice*) a M. Wilsona (*Náš otec Abraham*), historický pohled rozšířily díla P. Johnsona (*Dějiny židovského národa*) a F. Heera (*Duchovní dějiny Evropy*). V práci byla také reflektována díla našich předních autorů, například Jana Patočky (*Péče o duši*), Erazima Koháka (*Člověk, dobro a zlo*) a Zdeňka Kratochvíla (*Výchova, zřejmost, vědomí*) a v neposlední řadě i vedoucí této práce Zuzany Svobodové (*Nelhostejnost*).

1 DVĚ KULTURY, DVĚ CESTY

1.1 Pohled do historie

Po překladu Tóry do řečtiny se prý svět na tři dny zahalil do temnoty. Podle rabínské tradice se světlo Tóry ve světě jejím překladem zmenšilo. V přeloženém textu se Boží jména ztratila a tajemství písmen rozplynulo⁸. I jedna z knih Bible prosí své čtenáře o shovívavost při čtení Zákona, Proroků a ostatních spisů, neboť překladatelé přes všechnu snahu nedokázali někdy přetlumočit přesně některá rčení. Nemá totiž stejný význam to, co je v nich řečeno hebrejsky, přeloží-li se to do jiného jazyka. A nejen tento překlad, ale i Zákona a Proroci a ostatní knihy se nemálo liší od původního znění.⁹ I přesto se řecký překlad posvátných spisů Starého zákona zvaný *Septuaginta* široce ujal, byl používán dokonce samotnými apoštoly a jeho řecký text se stal základem nově vznikajících spisů Nového zákona.

Těmito úvodními řádky chci symbolicky poukázat na dvě věci. Jednak na to, že v určitém období historie existovaly hebrejská a řecká kultura těsně vedle sebe. Důležitým impulsem pro tuto koexistenci byl rok 586 před Kristem, kdy babylonský král Nabúkadnesar definitivně dobyl Jeruzalém, hlavní město judského království, a odvezl mnohé Židy do babylonského zajetí. Když později perský Kýros, král země, která si podrobila na oplátku říši babylonskou, Židům dovolil návrat do své země, jen menšina jich této výzvy uposlechla. Naopak, Židé zakládali komunity na mnohých místech tehdejšího obývaného světa, takže se později setkávali v Jeruzalémě například na svátek Letnic Židé „ze všech možných krajů“.¹⁰

Pokud se na tuto dobu podíváme ze strany Řecka, důležité procesy sblížení obou kultur se nastartovaly v období takzvaného „zlatého věku“, tedy období, které začíná koncem osmého století před Kristem, vrcholí v pátém a končí dobytím Řecka Filipem Makedonským v roce 338 před Kristem. Tento proces pokračoval samozřejmě dál i v období helénismu, tedy zhruba v posledních třech staletích

⁸ DIVECKÝ, J. *Příběhy Tóry*, s. 7

⁹ BIBLE, Sír, předmluva

¹⁰ BIBLE, Sk 2,5-12

před Kristem. V té době se řecká kultura stala spojující silou tehdejší světové civilizace.¹¹ Právě v tomto období vzniká v Alexandrii zmíněný řecký překlad židovských Písem.

Druhá věc je, že tyto dvě kultury stály nejenom vedle sebe, ale navzájem se i prolínaly – ačkoliv toto prolínání nebylo vždy jednoduché. Židé byli mnohem starší kulturou než Řekové. Důležitým bodem jejich dějin byly Abrahamovy příběhy. Ty souvisejí s počátky židovského národa, datují se do období zhruba 2000 let před Kristem a jsou zachyceny mimo jiné právě ve spisech Starého zákona. Židé nemohli s Řeky soutěžit v umění a v některých jiných oborech, ale literaturu měli v určitých oblastech na vyšší úrovni.¹² V pozdější římské říši bylo stejné množství Židů a Řeků, ale procentuálně bylo více gramotných Židů. Židé byli vyspělí a intelektuálně velmi sebevědomí. Přesto Řekové, kteří určovali kulturní a politickou linii v římské říši, vůbec neuznávali hebrejský jazyk a kulturu. Stejně slepě se chovali k židovské náboženské filozofii. Toto kulturní pohrdání z řecké strany a vztah, ve kterém se střídaly láska s nenávisť, jaký vůči řecké kultuře zaujímal někteří Židé, byly zdrojem trvalého napětí.¹³

I přes mnoho problematických bodů soužití těchto kultur nějakým způsobem fungovalo a i přes všechny rozdíly měly hodně společného – univerzalistické koncepce, vědomí božího uspořádání kosmu, etický rozměr a mimořádný zájem o samotného člověka.¹⁴ I když se tedy Řekové chovali k židovské filosofii přezíravě, přesto s ní měli mnoho společného. Někteří pozdější křesťanští filosofové dokonce docházeli k závěrům, že Platon a Sokrates byli „vlastně křesťané“!¹⁵

Společné pro obě kultury také bylo klást si zásadní otázky ohledně smyslu bytí a existence vůbec. Hebrejská kultura tyto otázky promýšlela déle. Odpovědi, které na ně přinášela, byly v průběhu její historie poměrně konstantní. Ne tak u Řeků. Právě v období, kdy Nabúkadnesar odváděl do zajetí obyvatele Jeruzaléma

¹¹ Srov. POKORNÝ, P. *Řecké dědictví Orientu*, s. 13

¹² JOHNSON, P. *Dějiny židovského národa*, s. 121

¹³ Tamtéž, s. 122

¹⁴ Tamtéž, s. 122

¹⁵ HEER, F. *Duchovní dějiny Evropy*, s. 14

a Judska, řecký duch se postupně vymaňuje z tradičního náboženství, začíná živě kritizovat některé jeho představy a počíná pokusem vyložit svět prostředky samostatného rozumového myšlení z přirozených příčin.¹⁶ Na svět přichází fenomén zvaný filosofie, tj. pokus člověka vyřešit svým myšlením hádanku vlastní existence – okolního vnějšího světa i vlastního nitra.¹⁷ V souvislosti s již zmíněnou hebrejskou kulturou a konstantností jejich odpovědí je zajímavé si všimnout, že v okamžiku, kdy se v Řecku vynořila – jako by naráz – řada myslitelů, kteří se stali zakladateli řecké filosofie a vědy vůbec, v téže době se ve starém židovském národě objevili proroci jako byl Jeremiáš a Ezechiel,¹⁸ jejichž tvorba také významně ovlivnila pohled na člověka a stala se součástí spisů Starého zákona.

1.2 Paideia jako cesta hledání ideálu

Dějiny řecké filosofie – včetně římské – zabírají rozpětí jednoho tisíciletí. Hlavní proud řecké filosofie (od milétských počátků až po pád svobodných řeckých měst pod vojsky Filipa Makedonského) je *metafyzický*. Klade si otázku, co je pravdivé a co je dobré, s největším důrazem na to, co je *opravdové*. V počátcích řecké filosofie je tato otázka vztažena na přírodní svět – důraz je fyzický a dotýká se světa: co je opravdové za pomíjivými fenomény přírodních jevů? V další fázi, ke které patří již zmiňovaný Platón (a Aristoteles), se objektem přemýšlení stává člověk a lidský svět. Důležitá otázka tohoto období je Co je pravdivé a dobré.¹⁹ Ve významných osobnostech této doby - v Sokratovi, Platónovi a Aristotelovi dosahuje řecké myšlení své jedinečné velikosti. Právě tehdy se vytvářejí všechna nám známá odvětví filosofie: logika, metafyzika, etika, přírodní a politická filosofie, estetika a pedagogika.²⁰ Zájem této práce míří k poslednímu z uvedených odvětví, ačkoliv od ostatních zmiňovaných oborů jej nemůžeme úplně oddělit.

¹⁶ Srov. STÖRIG, H.J. *Malé dějiny filosofie*, s. 93

¹⁷ Tamtéž, s. 18

¹⁸ Tamtéž, s. 94

¹⁹ Srov. KOHÁK, E. *Člověk, dobro a zlo*, s. 64

²⁰ Srov. STÖRIG, H.J. *Malé dějiny filosofie*, s. 94

1.2.1 Stará paideia

Je poměrně známou skutečností, že značná část filosofických pojmů, které se utvořily v dosavadních dějinách filosofie, není jednoznačně vymezena. Můžeme říct, že některá slova jsou ve filosofii používána ve více významech, respektive významových odstínech. Co se týče pojmu *paideia*, pokud je nám známo, v řeckém slovníku se neobjevuje dříve než v 5. století před Kristem. Tehdy se používá pouze ve velmi úzkém významu *výchova dítěte* a nemá nic společného se svým pozdějším, vznešenějším smyslem.²¹

Aristofanes, aténský komediograf, používá pojem *hé archaia paideia* (*stará paideia*) k popisu vzdělávání v Aténách v první polovině pátého století, tedy ještě před velkými změnami spojenými na konci tohoto století se *sofisty* a se Sokratem.²² A stalo se to právě v Aténách, že někdy v polovině šestého století před Kristem vzdělání ztratilo svůj charakteristicky vojenský charakter. Podle řeckého historika Thukydidy to byli právě Atéňané, kdo jako první opustili starý zvyk pochodovat ozbrojení v ulicích města, odložili své zbraně a osvojili si méně násilné a civilizovanější způsoby života (což neznamená, že by již neválčili).

Tím se město, které stálo doposud stranou hlavního proudu kulturního rozvoje, postupně dopracovalo k vůdčí pozici, co se kultury týče. A to až do té míry, že naše současná představa ztotožňuje Řecko s Aténami. Aténská kulturní obec se jeví jako typicky i normativně řecká, Sparta jako úchylka.²³

Původně nebylo výrazných rozdílů v úrovni vzdělávání a kultury mezi rozličnými částmi Řecka. Sedmé století ještě sdílelo velmi podobné občanské a vojenské ideály. Bylo to však právě o zhruba půldruhého století později, kdy se atmosféra změnila – alespoň co se Atén týče. Řecký život, kultura a vzdělávání se staly civilními. Právě aténská výchova a vzdělávání se staly příkladem a inspirací pro Řecko klasického období.²⁴

²¹ Srov. JAEGER, W. *Paideia I*, s. 4

²² Srov. MARROU, H.I. *A History of Education in Antiquity*, s. 38

²³ KOHÁK, E. *Člověk, dobro a zlo*, s. 50

²⁴ Více k tématu viz MARROU, H.I. *A History of Education in Antiquity*, s. 36n

1.2.2 Nová paideia

V roce 404 před Kristem, po téměř třicetileté válce mezi řeckými státy, Atény v boji podléhají. Nejslavnější století řeckých úspěchů končí jednou z nejtemnějších tragédií minulosti.²⁵ Přesto tato krize, ale hlavně rychlá obnova aténského státu ukázaly, že skutečná síla tohoto města spočívá v síle jeho ducha. Krize nastolila otázku, jak vysoká očekávání mohou Atéňané upnout k této aktuální pozemské říši. Byla výzvou pro jejich důvěru ohledně budování „nejlepšího státu“ a „nejlepšího života“ tady na zemi. Katastrofa porážky a problémy demokracie byly impulsem pro nové myšlenkové proudy. Ty se nevešly do hranic vytyčených dosavadní tradicí. Šly svou vlastní cestou. Nejenom náboženství a etiku, ale i politiku a výchovu tyto proudy pozvedly nad hranice „tady a teď“ a vytvořily svůj vlastní duchovní svět. Byla nastoupena cesta k novému druhu *paideia*. *Paideia* čtvrtého století stála na tom, že viděla pozemské království padnout. Upnula se tak na domov v nebesích, ovšem s tou stejnou nadějí: že je možné a potřebné vybudovat novější a vyšší ideál státu a společnosti. Muž onoho věku Platón stále věřil, že cíl činnosti je praktický – změnit tento konkrétní svět.²⁶

1.2.3 *Paideia* směřující k ideálu člověka

Čtvrté století a následující doba neustále rozšiřovaly význam pojmu *paideia*. *Paideia* se tak stala netoliko pouhým souhrnem několika abstraktních myšlenek. Je to vlastně sama řecká historie ve své konkrétní celistvé realitě. Alespoň tak ji vidí Werner Jaeger ve svém třísvazkovém díle *Paideia*. Ovšem fakta řecké historie by dávno upadla v zapomnění, kdyby je Řekové neustále neformovali v trvalou podobu – výraz jejich nejvyšší vůle, jejich vzdoru vůči změně a osudu. Zprvu to byl zčásti neuvědomělý proces, ovšem postupem doby nabýval konkrétní podoby – *proces vzdělávání*, jehož cílem bylo v konečném důsledku vybudování vznešenějšího člověka. *Paideia* je tedy snaha o formování řeckého charakteru

²⁵ JAEGER, W. *Paideia II*, s. 3

²⁶ Více viz JAEGER, W. *Paideia II*, s. 3-16

v průběhu staletí.²⁷ Tento proces zahrnuje popis všech uměleckých forem a intelektuálních a estetických výtvarných děl řecké civilizace, ve skutečnosti celý kontext její tradice. V tomto smyslu Jaeger tuto snahu ztotožňuje s *kulturou*. Připomíná, že slovo *kultura* v historii zaznamenalo také významový posun: od původně *procesu vzdělávání* (o který mu vlastně v rámci řecké historie jde), až ke *stavu vzdělanosti* (*být vzdělán*) v dnešním slova smyslu. Dnes jde spíše o popis čehosi zděděného, co je vlastní i tomu nejprimitivnějšímu národu. Popis celého komplexu způsobů a vyjádření života, jenž charakterizuje určitý národ.²⁸ U Řeků šlo o *ideál*, k němuž směřovalo veškeré (nejen) duševní úsilí.

1.3 Tóra jako cesta uskutečňování ideálu

1.3.1 Lid knihy

Jak už bylo řečeno, co se stáří kultury týče, Židé předčili Řeky a jejich literatura byla mnohdy na vyšší úrovni. Ne nadarmo se o židovském národu říkalo, že je *lidem knihy*. Úhelným kamenem židovské historie byl soubor posvátných spisů zvaný *Tóra*. V nejužším slova smyslu jde o první ze tří částí tzv. *Tanachu*. Ten dále obsahuje části zvané *Nevím* (*Proroci*) a *Ketívím* (*Spisy*). Společný název *Tanach* (někdy přepisováno do latinky např. **Tenak**) se odvozoval od počátečních písmen jednotlivých částí. V širším slova smyslu pak *Tóra* označovala také další dvě části *Tanachu* a tradiční interpretaci textu *Tóry*.²⁹ Samotné slovo *Tóra* se odvozovalo od hebrejského slovesa *jára*, což znamená *vrhnout, mrštit, hodit, střílet*. Často se používá o vystřelení šípu. Během času se význam slovesa rozšířil na *učit*. *Tóra* pak znamená *to, co je vhozeno*. Odtud myšlenka *vyučování, napomínání, nařizování pro život*.³⁰

²⁷ Více viz JAEGER, W. *Paideia I*, Introduction, s. IX - XXIX

²⁸ Tamtéž

²⁹ Více viz VLKOVÁ, G. *Slovo Boží a slovo lidské*, s.12

³⁰ Více viz WILSON, M.R. *Náš otec Abraham*, s. 215 a 295

1.3.2 Lid Boží

Pokud jsme výše hovořili o filosofii jako o pokusu vyřešit *svým myšlením hádanku vlastní existence*, Tóra tuto odpověď dává zcela jednoznačně. Stejně jako celá rabínská literatura nahlíží Boží existenci jako axiomatickou pravdu. Z této existence je pak odvozena i existence všeho ostatního včetně člověka. Mluvíme-li o Bohu, je tím míněn konkrétní a pouze jediný Bůh. Základní vyznání Izraelců, často nazývané heslem víry Izraele, je: „*Slyš Izraeli, Hospodin je náš Bůh, Hospodin jediný.*“³¹ Podle počátečního slovesa v rozkazovacím způsobu známe toto vyznání také pod jménem *Šéma (Jisra'el)*. Toto poznání, že existuje jediný Bůh, bylo odhaleno (především) Izraeli.³² Vedla k němu dlouhá cesta, která je zaznamenaná právě ve spisech Tóry. A vyplývala z uvedeného poznání také velká zodpovědnost, neboť kladlo na Izrael požadavek, aby jako národ odrážel Hospodinův charakter a byl tak jeho obrazem pro ostatní národy na světě.³³ Bůh si je povolal, aby mu sloužili jako příklad morálního života před světem. Ze Starého zákona je zjevné, že už před porážkou a vyhnanstvím roku 586 se staří Izraelité vyznačovali *morální vážností*. Smyslem jejich života jim nebylo pouhé přežívání či vyžívání se. Věřili, že člověk je povolán, aby dosáhl určité morální výše. A zatímco všechny ostatní národy a polokočovné kmeny Blízkého východu se dávno rozplynuly, a i jejich jména se zachovala jen díky izraelské bibli, Izraelité jsou dodnes s námi.³⁴

1.3.3 Lid uskutečňující ideál člověka

Pokud jsme (podle Jaegera) *paideiu* označili za kulturu, jejímž cílem bylo *hledat ideál* ve smyslu budování vznešenějšího člověka, v Tóře byl ideál pevně dán. „*Bud'te svatí, neboť já Hospodin, váš Bůh, jsem svatý,*“³⁵ je výzva, ve které se Hospodin Bůh obrací na svůj vyvolený, na poušť čerstvě vyvedený národ. Ten

³¹ BIBLE, Dt 6,4

³² BIBLE, Dt 4,35

³³ BIBLE, Dt 28,9

³⁴ KOHÁK, E. *Člověk, dobro a zlo*, s. 46

³⁵ BIBLE, Lv 19,1

má po mnoha letech otroctví vstoupit do zaslíbené země, kde se má stát *příkladem a modelem* pro všechny okolní národy.³⁶

Aby každý věděl, jak konkrétně má toto povolání ke svatosti uskutečňovat, dostal Izrael právě Tóru. „*Dám ti prozíravost, ukážu (sloveso járá) ti cestu, kterou půjdeš.*“³⁷ V Tóře tedy nejde toliko o hledání ideálu, jako spíše o jeho *uskutečňování*. Podobně jako lukostřelec tedy Tóra vystřeluje šípy, které vedou ke konkrétnímu cíli – mezi všemi národy země k uskutečňování onoho velkého svědectví o Boží existenci i o jeho charakteru. Tímto svědectvím má být každý jednotlivec i národ jako celek.

Uskutečňování tohoto ideálu však není vůbec tak jednoduché, jak by se na první pohled mohlo zdát. V této souvislosti je zajímavé, že nejčastějším hebrejským slovem, které se překládá jako učit (se), je sloveso *lamad*. Základním významem je *zvyknout si, cvičit se, trénovat*. Často se týká konkrétního obsahu – cvičení v boji, v příkázáních či v učení cizího jazyka. V hebrejské abecedě se v této souvislosti nachází výrazná vizuální připomínka: písmeno *l* se jmenuje *lamed* a má tvar *bodce*, který se používal pro pobízení toho, kdo se cvičil. Bodec na pohánění dobytka - *malmad* doslova znamená *věc, která učí*. A Boží lid, Izrael, se nazývá *jalovice jhu přivyklá (melumada)*.³⁸ Jinými slovy, znát ideál nestačí. Cesta k jeho uskutečňování je lemována bodci, které – alespoň v případě Izraele – pomáhají stále držet správný směr.

³⁶ BIBLE, Dt 28,9

³⁷ BIBLE, Ž 32,8

³⁸ Více viz WILSON, M.R. *Náš otec Abraham*, s. 296

2 KŘÍŽOVATKY CEST

2.1 Stálá cesta k ideálu člověka

2.1.1 Řecko na sklonku pátého století

Už bylo řečeno, že na sklonku pátého století a v následujícím století čtvrtém dosáhlo řecké myšlení své jedinečné velikosti, a to v osobnostech jako byli Sokrates, Platón a Aristoteles.

Jak už jsem také uvedl, závěr pátého století přinesl zklamání v podobě prohry Atén ve válce řeckých městských států. Právě v tomto období vyvstala nově potřeba promyslet vztah mezi jednotlivcem a pospolitostí. Jednalo se totiž zároveň o potřebu obnovy městského státu. A ta měla začít morální obnovou života jednotlivců. Doposud byla výchova v Aténách výhradně soukromou záležitostí. Pokus učinit budoucí stát pevnější a silnější se odrazil i ve snaze zavést nový typ výchovy – výchovy společenské. Stát samotný neučinil mnoho, aby vyšel vstřícně tomuto volání. Filosofové ano.

Velkou roli v tomto procesu sehráli *sofisté*. Než však o nich pojednám, vrátím se ještě zpět k výchově samotné.

2.1.2 Dvě části výchovy

Výchova je přirozenou a univerzální funkcí společnosti, již mnoho generací přijímá a přenáší téměř automaticky.³⁹ To je také důvod, proč jsou první literární systematické zmínky o procesu výchovy poměrně pozdní. Obsah tohoto procesu je v rámci většiny kultur velmi podobný a má dvě stránky – morální a praktickou.

Morální část často sestává jednak z příkázání typu *cti (b)Boha(y), otce svého i matku svou, respektuj cizince* (v rámci židovské literatury by to odpovídalo Tóře v jejím úzkém vymezení) a jednak z lidové moudrosti předávané z generace na generaci (v rámci širšího pojetí Tóry by tomu odpovídal oddíl zvaný *Spisy*).

³⁹ JAEGER, W. *Paideia I*, s. 3

I mnoho řeckých států zahrnuje mezi své psané zákony základní pravidla ohledně úcty k bohům, rodičům a cizincům.⁴⁰

Praktická část pak sestává z dovedností a tradic, které jsou přenášeny z generace na generaci. Řekové je nazývali *techné*. I tento pojem má svůj vývoj. Dnešnímu člověku v něm zaznívá technika. Ovšem v řeckém pojetí to není jakákoliv činnost, ale mistrovství. Není to pouhá zručnost nebo dovednost, je to i umění. Aristoteles vnímá *techné* jako něco, co nás řadí nad ostatní živočichy. Ti se v životě řídí *smyslovými jevy (fantasii)*, *pamětí (mnemai)* a v malé míře *zkušeností (empéiria)*.⁴¹ Člověk se však projevuje i *uměním (techné)* spočívajícím v tom, že zná příčinu věcí.⁴² Jsou i lidé pouze *zkušení (empeiroi)*, kteří znají jenom fakta (že něco je), ale umělec (*technítés*) zná i příčinu (proč tomu tak je).⁴³ Pokud jde o *techné*, jde o poznání příčin věcí, které nemají výskyt sami ze sebe – jde tedy o jednání a dělání, tvoření díla.

2.1.3 *Výcvik versus výchova*

Je však třeba odlišit výcvik mladých chlapců od *výchovy*, jejímž cílem je dosažení ideálu, jakým člověk má být. V rámci tohoto ideálního vzoru se užitečnost potlačuje ve prospěch stěžejního faktoru, kterým je Krásno (*to kalon*). Od dob Homéra přes Platóna až k Aristotelovi tento pojem označuje nejvýznamnější stránku hodnoty člověka. Pokud byl výraz vztažen na člověka, původně znamenal *urostlou postavu*; ve spojení *kalos kagathos* pak vyjadřoval *kompletní ideál lidské osobnosti*, tedy obojí: pěknou postavu a ryzí ctnost *areté*, což je další důležitý pojem okazující ve slovníku k lidskému ideálu.⁴⁴

V moderním jazyce nenajedeme úplný ekvivalent pro *areté*. U Homéra je výraz používán v širokém slova smyslu. Nevztahuje se pouze k hodnotě člověka, nýbrž popisuje i dokonalost jiných věcí – sílu bohů, rychlost koní apod. Kořen slova je shodný s *aristos*, výrazem pro vynikající schopnosti a nadřazenost. Jako

⁴⁰ Více viz JAEGER, W. *Paideia I*, s. 3

⁴¹ Srov. ARISTOTELES, *Metafyzika*, s. 34

⁴² Tamtéž, s. 391

⁴³ Tamtéž

⁴⁴ Více viz JAEGER, W. *Paideia I*, s. 416

zvláštní popis heroické síly a odvahy výraz souvisel s mužem – bojovníkem a v podstatě toto slovo nebylo možné oddělit od *vůdcovství*. Obyčejní lidé touto *výtečností* nedisponovali. *Areté* se jako válečnická obratnost osvědčovala v boji, prostřednictvím zápasů i v časech mírových a dokonávala se v jeho smrti.

A právě přelom pátého a čtvrtého století spojil *ušlechtilost jednání* s *ušlechtilostí mysli* a pojem získal širší význam jako souhrn všech dokonalostí mysli a těla. *Areté* jako součást *aristokratického vzdělání* se dědila skrze vznešenou krev. *Nová areté* stála na stejném principu, ovšem v tom smyslu, že aténský stát považoval každého narozeného svobodného občana za člena atické komunity, a tedy za povolaneého této společnosti sloužit. Nyní tedy společnost nesestávala z členů několika vznešených rodin, nýbrž členů jednoho města.

2.1.4 Sofisté a ideál dokonalosti

Otázka doby zněla, zdali *areté* je možno naučit. V této diskuzi hráli důležitou roli již zmínění sofisté.

Slova *sofos*, *sofia* byla obecně používána od nejranějších dob. Měla jemné významové odstíny, které lze ilustrovat jen hrubě. Nejprve znamenala zručnost v částečné dovednosti – u Homéra je každý *sofos* ve svém oboru. Postupně tento význam přechází v obecnou znalost nebo moudrost (*Theognis*). Tímto způsobem je slovo použito o sedmi mudrcích (*Sofoi*), jejichž moudrost spočívá v praktickém státnictví. Používalo se také o komkoliv se zdravým rozumem. Slovo *sofizesthai* ("praktikovat moudrost") prošlo podobným vývojem, až znamenalo "klamat" nebo "rozhodnout" nebo "být příliš jemný" (v myšlení).

Předpokládalo se, že *sofisté* má být učitel. Také to jméno bylo často dáváno básníkům, neboť hlavní funkcí básníka v Řecku bylo dávat praktické instrukce a mravní rady. Problém nastal tehdy, když se *sofisté* začali považovat za učitele této ctnosti. Poprvé totiž zpopularizovali myšlenku, že *areté* je možné nalézt na základě poznání. Prostředí tomu napomáhalo. Jestliže se měla udržet demokracie,

musela mít v čele dokonalého muže – vůdce. Proto sofisté nevzdělávali lid, ale vůdce lidu. Objevil se vlastně problém staré aristokracie v novém hávu.⁴⁵

V jednom z nejdůležitějších Platónových dialogů na toto téma vstupuje Sokrates do diskuze s jedním z největších sofistů své doby - Prótagorou. Ten vidí výchovu jako *tvarování duše*. V řeckém pojetí byl totiž tělesný výcvik přirovnáván k sochařství, kdy se kultivace těla přirovnávala k opracovávání sochařského materiálu. Stejně tak duše mohla být kultivována *novou techné*, jež souvisela s gramatikou, rétorikou a dialektikou jako nástroji opracovávajícími intelekt. Prótagoras si v tomto smyslu nárokuje, že učí občanskému jednání, s nímž je pojem *areté* v (nejen) Platónově pojetí pevně spjat.

2.1.5 Sokrates a ideál dokonalosti

Sokrates je vůči Prótagorovi rezervovaný. Pěkně je to vyjádřeno v úvodním oddíle, kdy mladý Sokratův přítel Hippokrates téměř nemůže dospat, aby oznámil Sokratovi sofistův příjezd slovy: „*Prótagoras přišel.*“ A odpověď zněla: „*Již předevcírem.*“⁴⁶ Sokrates konfrontuje mladého přítele otázkou, kdo je to vlastně sofista a co za své (nemalé) peníze očekává. Hippokrates definuje sofistu jako *znalce moudrých věcí*,⁴⁷ ale k čemu se ty moudré věci vztahují definovat nedokáže. V této fázi jej Sokrates vede k opatrnosti poukazem na nelogičnost jeho jednání. Používá analogii s tělem a duší. Pokud jde o tělo, člověk si pečlivě vybírá, komu svěří péči. A duše je přece víc než tělo, žíví se naukami, které nelze odnést v jiné nádobě jako zboží, nýbrž se po zaplacení musí pojmout do duše samotné.⁴⁸

Zde je nutno podotknout, že *areté* jakožto znalost posledního cíle člověka, jeho absolutního dobrého, je dle Platóna, respektive jeho hrdiny Sokrata, *nedosažitelná*. To vedlo některé k tvrzení, že Sokrates výborně uměl stavět lidem před oči ideál ctnosti, že však nebyl schopen dovést je k ní.⁴⁹ Pro tohoto filosofa

⁴⁵ Více viz JAEGER, W. *Paideia I*, s. 289

⁴⁶ PLATÓN, *Protágoras*, s.14

⁴⁷ Tamtéž, s. 16

⁴⁸ Tamtéž, s. 17

⁴⁹ XENOFÓN, *Vzpomínky na Sókrata*, s. 43

to však neznamená, že člověk vůbec nedokáže rozlišovat dobré a zlé. Určitou představu o dobrém má, a proto za pomoci rozumu o něm může soudit, byť nikdy nedosáhne jistoty správnosti, může vylučovat nejasné a vzájemně se rušící.

V této souvislosti je důležitá úloha Sokrata jako *tazatele*. Sokratův mravní pohyb začíná otázkou po posledním účelu života. Ta vede k vědění *nevědění* a poznání mýlky přirozeného postoje. Toto prohlédnutí soustředí život na pravé, jednotné jsoucno. V oblasti nejistoty o dobrém a zlém se k pátrajícímu logu připojuje rovněž síla „iracionálna“ – Sokratův *daimonion*. V lidské moci je *areté* v slabém smyslu, to znamená neustálé hledání dobra, které soustředí lidské bytí do jediné podstatné úlohy dávající životu cíl a smysl.

2.1.6 Boží lid a setkání s ideálem dokonalosti

Jak už jsem uvedl, hebrejská kultura měla ideál dokonalosti před očima poměrně zřetelně. Byl vztažen k osobě dokonalého Boha tak, jak se Izraelcům zjevil během jejich (nejen) rané historie a hlavně během jejich východu z Egypta a putování pouští a byl popsán v pěti knihách Mojžíšových. Vycházel ze základního předpokladu, že *Bůh stvořil člověka, aby byl jeho obrazem, stvořil ho, aby byl obrazem Božím, jako muže a ženu je stvořil.*⁵⁰ Tento Boží obraz měl člověk na světě uskutečňovat. Biblické pojetí však nesdílí Sokratův optimismus, že znát správné znamená i správně činit. Na počátku člověk *znal* Boha.

V hebrejském myšlení ovšem sloveso znát (*jada*) znamenalo i něco *zakoušet, důvěrným způsobem se sdílet, setkat se*. V biblické hebrejštině označuje *skutek zahrnující zájem, vnitřní spojení, sounáležitost s jiným člověkem.*⁵¹ Člověk se na počátku s Bohem setkával, zakoušel ho a sdílel s ním harmonické obecenství.⁵² Toto harmonické spojení však bylo narušeno svévolným skutkem člověka, který uvedl celé lidstvo pod prokletí hříchu. Vztah mezi Bohem a člověkem se narušil, uskutečňování ideálu v podobě člověka odrážejícího slávu Božího ideálu se stalo úkolem téměř nad lidské síly. Ne úplně. *I chodil Henoch s Bohem. A nebylo ho,*

⁵⁰ BIBLE, Gn 1,27

⁵¹ WILSON, *Náš otec Abraham*, s. 286

⁵² Srov. BIBLE, Gn, 1-3

*neboť ho Bůh vzal,*⁵³ je biblický verš ukazující, že i po takzvaném pádu člověka se záhy objevili lidé, kteří na toto uskutečňování ideálu nerezignovali.

2.1.7 Boží lid a rozpomínání se na ideál dokonalosti

Platónovo pojetí poznávání, respektive učení, spočívá v *rozpomínání se* (*anamnésis*) nesmrtelné duše na jsoučna, která spatřila v době, než se vtělila do smrtelného těla. S určitou nadsázkou bychom mohli v této souvislosti říct, že v biblickém pojetí (ve kterém však duše není v takovémto smyslu nesmrtelná) jde o *rozpomínání se* člověka na stav před pádem člověka do hříchu. Bůh tomuto procesu vydatně napomáhá. Znovu a znovu se člověku zjevuje a připomíná mu svůj charakter, který pro člověka má být vzorem. Tak se s Bohem setkávají významné postavy židovské historie – Abraham,⁵⁴ Izák,⁵⁵ Jákob⁵⁶ a další. Určitým vrcholem Božího zjevení, kolem kterého jsou soustředěny čtyři z pěti knih Tóry, je setkání s izraelským národem, který Bůh po několika staletích vyvádí z egyptského zajetí.

2.1.8 Boží lid a cesta k ideálu dokonalosti

V této souvislosti je dobré říct, že Izraelité nepovažují za ctnost *aristokratickou areté*, nýbrž *areté lidu*, lidu pracujícího. Povolání k ctnosti nepovažují za výsadu několika vyvolených, nýbrž za povolání, které patří všemu lidu⁵⁷. Přesto biblická tradice zná jedince, vzory hodné následování, které jsou většinou spojené rodovou linií. Už jsem zmínil Abrahama, Izáka a Jákoba jako „otce zakladatele“. Mohli bychom pokračovat přes Mojžíše, velké postavy doby soudců až ke králům, jako byli David a Šalamoun. Bible tyto osobnosti hodnotí velmi vysoko. Abraham je nazván Božím *přítelem*,⁵⁸ Mojžíš *nejpokornějším člověkem na zemi*,⁵⁹ David *mužem podle Božího srdce*.⁶⁰ Šalamoun převýšil

⁵³ BIBLE, Gn 5,1

⁵⁴ Tamtéž, Gn 12 - 25

⁵⁵ Tamtéž, Gn 26,24

⁵⁶ Tamtéž, Gn 32,23-33

⁵⁷ KOHÁK, *Člověk, dobro a zlo*, s. 46

⁵⁸ BIBLE, Gn 18,19; Jk 2,23

⁵⁹ Tamtéž, Nu 12,3

všechny krále své doby *moudrostí*.⁶¹ Minimálně poslední dva jmenovaní měli podle *zákona pro krále*⁶² číst každý den v knize Zákona a učit se tak bát se Hospodina, svého Boha.

Přesto Abraham lhal a měl problém věřit Božímu zaslíbení. Mojžíš se v mládí unáhlil a ubil Egypt'ana, vzpouzel se Božímu povolání a nakonec nemohl vstoupit do zaslíbené země – jen ji zdáli spatřil. David nechal zabít Uriáše, muže, který mu věrně sloužil. Chtěl totiž zakrýt hřích spáchaný spolu s jeho manželkou. Šalamoun byl sice nejmoudřejší, ale nakonec moudrost utopil ve velkém harému a sám skončil v modlářství.

2.1.9 Místo setkání – cesta, která nekončí

V tomto smyslu je i hebrejská tradice, podobně jako ta řecká, vlastně stále *pokračující cestou*. Dle biblického podání lidé viděli Boha na počátku. Pak se jim z důvodu jejich pádu skryl a i když se jim v dějinách dával znovu poznat, nikdy jej od té doby neviděli plně. Když Mojžíš vzkřikl na poušti: „*Dovol mi spatřit svoji slávu!*“ Hospodin mu odpověděl: „*Všechna má dobrota přejde před tebou a vyslovím před tebou jméno Hospodin...ale nemůžeš spatřit mou tvář, neboť člověk mě nesmí spatřit, má-li zůstat naživu.*“⁶³ A i když se ještě někteří jedinci s Bohem setkali, nikdy ne natolik, aby jej viděli plně. Sám Bůh v podobě Ježíše Krista se musel stát člověkem a ukázat, že cíl Boží *paidei* je dosažitelný. A znovu musel povzbudit k jeho uskutečňování, ačkoliv i Nový zákon ukazuje, že pro člověka je toto cesta, jejíž cíl bude – co se plné realizace týče – stále jen před ním. Ač se tedy zdá, že hebrejská tradice zná ideál lépe – nebo snad konkrétněji – než řecká, stále jej ve své moci nemá. Ale stejně jako u Sokrata to neznamena, že se má této cesty vzdát a na uskutečnění ideálu vznešeného člověka podle Boží podoby rezignovat. Být člověkem tedy pro obě tradice znamená *být cestou*.⁶⁴ B. Pascal to vyjadřuje větou: „*Člověk převyšuje o nekonečno člověka.*“ A tomu

⁶⁰ Tamtéž, 1 S 16,7

⁶¹ Tamtéž, 2 Pa 9,22

⁶² Tamtéž, Dt 17,14-20

⁶³ BIBLE, Ex, 33,18-20

⁶⁴ Srov. MUCHOVÁ, L. *Úvod do náboženské pedagogiky*, s. 40

v obou tradicích odpovídá i to, že *člověk sám se sebou nikdy není hotov* a že je stále na cestě hledání většího a plnějšího života.⁶⁵

2.2 Stálá cesta k duši člověka

2.2.1 Duše v centru zájmu

Bylo již vyjádřeno, že Platónova doba přinesla ve filosofii nový důraz: objektem jejího zájmu se stal člověk a lidský svět. Ústřední význam v tomto procesu měl právě Sokrates. Stal se *mužem své doby a největším učitelem evropské historie co se řecké duše týče*.⁶⁶

Jak uvádí Jan Patočka, pojem *péče o duši* můžeme vysledovat u dvou velkých filosofů, jejichž myšlenkový pohyb se zdá (a v mnohém je) protikladný: u atomisty Démokrita a právě u Platóna. U obou myslitelů vidíme, že duše se stala něčím podstatně odlišným od všeho toho, čím byla doposud v tradici. Duše v celé tradici byla v podstatě duše z hlediska *cizího*, z hlediska *druhého*. Znamená tvar jako něco, co vidím. Nikoliv duše, kterou *jsem*. Ta přichází poprvé až se zmiňovanými filosofy Demokritem a Platónem.⁶⁷

O prvním z nich Patočka říká, že ačkoliv je považován za prototyp všeho materialismu a výraz *tés psychés epimeleisthai* se u něj výslovně nevyskytuje, přesto je centrem jeho nauky.⁶⁸ V jeho pojetí se staráme o duši proto, abychom mohli proniknout k posledním důvodům, k prvním příčinám a nahlédnout je. Duše je zaměřena na odkrytost *aletheia* věcí, na jejich celkovou odhalenost, na pravdivost ukazujících se věcí. Démokritova žízeň je žízeň po božském, poněvadž božské je věčné, stálé *aeí*. Proto říká – kdo se stará o pochopení, o záležitosti duše, ten se stará o božské: a kdo se stará o jiné věci, praktické, hlavně tělesné, ten se stará jenom o lidské.⁶⁹ Proto se člověk musí ustavičně starat jenom a jenom o pravdu, totiž o žití toho, co je přítomné.⁷⁰ A pro duši, která chce vidět *tén*

⁶⁵ Srov. tamtéž, s. 47

⁶⁶ JAEGER, W. *Paideia II*, s. 27

⁶⁷ PATOČKA, J. *Péče o duši I*, s. 209-210

⁶⁸ PATOČKA, J. *Péče o duši II*, s. 216

⁶⁹ Tamtéž, s. 209

⁷⁰ Tamtéž, s. 216

alétheian - odhalenost věcí, je první pravidlo zachovat si naprostou čistotu svého pohledu a vnitřní substance. Proto může Démokritos říct, že *dobrý člověk má být ne proto, aby se dobrým zdál, nýbrž musí jím být skutečně*.⁷¹

U Platóna je tomu naopak. Nestaráme se o duši, abychom mohli proniknout k příčinám, nýbrž naopak *poznáváme*, poněvadž se tím chceme starat o duši. Myšlení je důležité jako orgán zdokonalení duše, vystupňování jejího bytí. Proto je starost o duši tak důležitá: otevírá povahu duše samotné.⁷²

Duše v tomto smyslu tvoří *centrum filosofie*. Filosofie se tak stává starostí o duši v její vlastní podstatě.⁷³

2.2.2 *Duše a poznání*

To, co staří filosofové nazývali *poznáním*, byly spíše filosofické hypotézy o vesmíru, ke kterým se Sokrates vyjadřoval ironicky. Jeho ideál *poznání* byla *techné*, která se nejlépe projevovala v umění uzdravování, a to hlavně proto, že toto umění mělo ve výhledu praktický zájem. Jediný obor, kde platilo, že zkušenost je základem všeho exaktního poznání skutečnosti, byla právě a jenom medicína. Moderní filosofický empirismus není dítětem řecké filosofie, nýbrž řeckého lékařství.⁷⁴

Starost o duši se odehrává *dotazujícím se smýšlením*. Toto smýšlení musí být ochotno *nechat se zproblematizovat*, nechat se vyslýchat a připustit, že i to, co se zdá na první pohled samozřejmé, je možné učinit předmětem dotazování. Jenom naprosto jasná a jednotná, sobě neodporující, souvislá řeč o čemkoliv, o čem se může myslet smysluplně, otevírá prostor pro vytvoření jednotné, nerozpolcené duše. Ta není roztrhána v protikladných *míněních*, nýbrž stává se *epoché*, *předběžným hypotetickým nasazením mínění*. To je vystaveno dalším výzkumům s cílem dosáhnout nahlédnutí, které nemusí brát zpět. Jde o závaznost myšlení,

⁷¹ Tamtéž, s. 209

⁷² Tamtéž, s. 229

⁷³ Tamtéž

⁷⁴ Více tamtéž, s. 32-34

kteřá z naší bytosti dělá něco, co *nedementuje*, nerozplývá se a nemizí v té chvíli, kdy se domnívá být.⁷⁵

Starost o duši tedy objevuje obojí: zdání, *dóxa* a jednotný ideál. Objevuje to rozdvojení i to stálé: oba objevy jsou stejně fundamentální. Je zároveň objevením dvou základních možností duše, v nichž se pohybuje.⁷⁶

2.2.3 *Duše a idea Dobra*

Duše je principem celistvosti života; je to životní pohyb, který se vztahuje k celku. Smyslem tohoto životního pohybu pro Platóna je idea Dobra; pohyb duše je tedy příklon k Dobru. V negativním vyjádření je pohyb duše odklonem od předsudků a od vnějších determinací lidského života. Pohyb od vnějších určení a vnějších mocí – cizích i zdánlivě vlastních – k vnitřní a skutečné síle vlastní duše. Péče o duši se projevuje především snahou o vzdělání, *paideia*, jehož cílem, i etickým, je dokonalé *poznání (epistemé)*.⁷⁷ V Platónově pojetí filosofického poznání je to smyslový jev nebo zážitek, příležitost k zahlédnutí ideje myšlením, příležitost k poznání, *epistemé*. Tato příležitost se naskýtá v každém jevu a prožitku, ale málokdo a málokdy ji dovede využít. Úkolem učitele není poučovat, ale poskytovat vhodné příležitosti k náhledu. Špatná výchova ulpívá na jménech, definicích, obrazech, filosofická výchova otevírá vztah ke skutečnosti skrze toto vše.

Paideia je tedy výchova, vzdělání, ve smyslu péče o náležité uspořádání duše. Toto vzdělání je schopnost zahlédnout zkušenost ve světle, které jsem nepřijal jen zvenčí, ale které jsem v sobě zrodil z toho nejlepšího, co ve mně je. Celkově to souvisí s Platónovým pochopením filosofie: filosofie je teoretický způsob života – nahlížením a svědectvím, soustředěním se na zakoušení pravdy. Je příkloněním se k Dobru, uskutečňuje v člověku *areté*. Filosofická výchova má u něj konkrétní obraz v sokratovském porodnickém umění – filosof nepomáhá vychovávanému převahou své moudrosti, ale tímto porodnickým uměním, které se týká duše. Není vztahem mezi silnějším (vychovatelem) a slabším (chovancem). Žádný člověk

⁷⁵ PATOČKA, J. *Péče o duši*, s. 229-230

⁷⁶ Tamtéž, s. 231

⁷⁷ KRATOCHVÍL, Z. *Výchova, zřejmost, vědomí*, s. 20

nemůže získat pověření k tomuto způsobu výuky prostřednictvím vlastního přirozeného nadání, získanou učeností nebo bohatou zkušeností, tím méně pomocí funkce nebo titulu.⁷⁸

„Mé babické umění (techné maiuetiké) má všechny ostatní znaky jako umění jejich, liší se však od nich tím, že pomáhá k porodu mužům a ne ženám a že ošetřuje jejich rodičí se duše a ne těla. Ale nejdůležitější věc v mém umění je schopnost vším způsobem zkoušeti, zda-li mysl mladého člověka rodí pouhý přelud a nepravdu či plod zdárný a pravý. Neboť tuto vlastnost mám i já jako pomocnice k porodu: nejsem schopen roditi moudrost...bůh mě nutí pomáhat k porodu, ale roditi mi zabránil. A tak tedy sám nejsem moudrý...ale na těch, kteří se se mnou stýkají, je vidět, že někteří jsou teprve zcela nevědomí, ale postupem styků že všichni, kterým toho bůh dopřává, dělají podivuhodné pokroky, jak se zdá jim samým i ostatní; a to je zřejmé, že ode mne se nikdy ničemu nenaučili, nýbrž sami ze sebe našli a zrodili mnoho krásných věcí.“⁷⁹

2.2.4 Duše v hebrejské tradici

Jak už jsme řekli, pro Platóna je smyslem životního pohybu duše *to agathon*, idea Dobra. Tedy nikoli to, co považujeme za „dobré“, ale sám zdroj Dobra. V negativním slova smyslu je tento pohyb odklonem od vnějších determinací lidského života. Všechna tato určení jsou shrnuta v pojmu *sóma*, tedy tělo. Platón tak navazuje na obraz těla jako vězení nebo náhrobku duše, jak jej známe z orfického mýtu. Zrození je zde „pádem“ duše do tělesnosti. Tělo, *sóma*, je náhrobním znamením *séma*, duše.⁸⁰

Biblické pojetí *psyché* se od Platónovy koncepce liší. Nesdílí koncept těla, *sóma*, jako vězení duše. Hebrejšтина výraz *sóma* ani nezná. Biblický pojem těla, *básár*, resp. *sarx*, odpovídá celku těla a duše. Člověk je tak živou duší, *nefeš*, bez toho, aniž bychom toto vyjádření chápali v rámci platónské dichotomie. Ne že člověk má duši, člověk je duší. Proto hebrejšтина označuje člověka oběma výrazy – *nefeš* i *básár* – bez rozdílu. Jedinou dialektiku, kterou Bible připouští, je

⁷⁸ Tamtéž, s. 17-18

⁷⁹ PLATÓN. *Theaitétos*. s. 22

⁸⁰ KRATOCHVÍL, Z. *Výchova, zřejmost, svědomí*, s. 23

dialektika těla - *sarx* a ducha - *ruách*, resp. *pneuma*. Zde skutečně nacházíme určitý protiklad, protiklad těla - *sarx* a ducha - *pneuma*, který je protikladem mezi řádem přírody, tedy přirozeného, a zjeveným řádem, tedy nadpřirozeného.⁸¹ Spojujícím prvkem těchto tří pojmů však je srdce - *kardia*. Srdce je v tomto pojetí víc než fyzický orgán. Srdce je určitý pramen svobody,⁸² v němž je prostor pro přebývání Božího ducha. K srdci se obrací Bible, apeluje-li na poznání posledního účelu člověka⁸³ i na pravé poznání.

2.2.5 *Duch a duše v hebrejské tradici*

Biblická tradice se postupem vlastního zjevení stále výslovněji zmiňuje o novém prvku, který ve filosofických antropologiích neexistuje: o duchu - *ruách*, což Septuaginta překládá *pneuma*. Biblické *pneuma* je nadpřirozená část v člověku, jeho podíl na nadpřirozeném řádu. Kdybychom chtěli ve filosofii najít předtuchu tohoto ducha v biblickém smyslu, bylo by to „*cosi božského*“ *theion ti* v člověku u nejkontemplativnějších z řeckých filosofů.⁸⁴

Duch člověka je tedy schopen setkání s Duchem Božím, jak v pozdějších křesťanských spisech říká apoštol Pavel: „Tak Boží Duch dosvědčuje našemu duchu, že jsme Boží děti.“⁸⁵

Duch je v člověku stálým a podstatným pozváním ke změně, k překročení lidské přirozenosti, jež by stvořenému člověku umožnily podílet se na nestvořeném životě Stvořitele.⁸⁶

Právě Boží duch nám ukazuje, k jaké naději je člověk jako bytost povolán,⁸⁷ a právě srdce proměněné Božím duchem nám může pomoci uspořádat vnitřní život člověka (v této souvislosti odkazují na zmíněnou jednotu *psyché*, *soma*

⁸¹ BIBLE, Ř 6 – 8

⁸² TRESMONTANT, C. *Bible a antická tradice*, s. 115

⁸³ BIBLE, Kaz 3,11

⁸⁴ TRESMONTANT, *Bible a antická tradice*, s. 101

⁸⁵ BIBLE, Ř 8,16

⁸⁶ TRESMONTANT, *Bible a antická tradice*, s. 102

⁸⁷ BIBLE, Ef 1,18

a *pneuma* v biblickém pojetí) tak, aby člověk mohl uskutečňovat ideál a zároveň dosáhnout svého konečného určení, což je přebývání s Bohem.⁸⁸

2.2.6 Místo setkání – duše, která se přiklání

Obě výchovy, řecká i hebrejská, se tedy obracejí k samotnému jádru člověka, ačkoliv každá z nich toto jádro chápe jinak. Oběma jde o správné uspořádání toho nejnaternějšího, co v člověku je. Obě tradice cítí, že toto nejnaternější místo je v ohrožení. V již zmíněném dialogu *Prótagoras* varuje Sokrates svého přítele Hippokrata před tím, aby vystavoval svou duši nebezpečí působení sofistů, neboť vlastně ani neví, kdo sofista je a co se u něj může naučit. Upozorňuje, že své tělo Hippokrates nesvěří jen tak někomu, přičemž cennější součástí jeho bytí, duši, hodlá vydat všanc působení kohosi, o kom ani neví, co je zač.⁸⁹ Když Xenofón vzpomíná na Sokrata, říká, že *ho nepřitahují ti, kteří mají krásné tělo, ale duši s přirozeným sklonem k ctnosti.*⁹⁰ A Jaeger jistě nepřehání, když jej nazývá *lékařem lidské duše.*⁹¹ Podle Xenofóna *nerozmlouval o podstatě vesmíru, tak jak o něm mluví většina ostatních filosofů, že by totiž uvažoval, jak je to s tím, čemu učenci říkají kosmos, a jakými zákony se řídí úkazy na nebi, naopak považoval za pošetilé ty, kteří o takových věcech přemýšleli.*⁹² *Sám vždy rozmlouval o tom, co se týkalo člověka.*⁹³ Zjistil, že lidská přirozenost jako část světa nám nejlépe známá, je nejpevnější základ pro analýzu reality a klíčem k jejímu porozumění. Slovy Cicerona *přenesl filosofii z nebe dolů do měst a lidských domovů.*⁹⁴

Stejně tak biblická tradice si uvědomuje, že lidská duše je v nebezpečí. A oběma tradicím jde o to, aby se duše, jádro člověka, přiklonilo k určitému Ideálu. V biblickém pojetí – stejně jako u Platóna – se hovoří o určitém neměnném Dobru, které nelze zahlédnout *plně,*⁹⁵ přesto je člověk vyzýván, aby se k němu stále nesl. Toto Dobro má jinou povahu než Platónova koncepce ideje

⁸⁸ Srov. BIBLE, Zj 21

⁸⁹ PLATÓN, *Prótagoras*, s. 16

⁹⁰ XENOFÓN, *Vzpomínky na Sókrata*, s. 139

⁹¹ JAEGER, *Paideia II*, s. 33

⁹² XENOFÓN, *Vzpomínky na Sókrata*, s. 23

⁹³ Tamtéž

⁹⁴ JAEGER, *Paideia II*, s. 32

⁹⁵ Srov. BIBLE, Ex 33,20n; 1 Pt 1,8n

Dobra. Pro Platóna je Dobro nejvyšším jsoucnem, které však těžko můžeme nazvat Bohem. Není osobní, aktivní ani svobodné povahy, což jsou atributy, které jsou s pojmem biblického Boha spojované.⁹⁶ Přesto však jak v Platónově, tak i v biblické koncepci můžeme vidět, že *areté* je pohyb duše k jakémusi *pevnému, neměnnému* Ideálu, který sice nemůžeme nahlížet plně, ale lze se k němu do větší či menší míry přiblížit. Navíc to není něco, co my sami považujeme subjektivně za dobré, ale sám *zdroj* Dobra. A pokud se k němu ta nejniternější část člověka přiklání, uskutečňuje tak – vždy do nějaké míry – ideál člověka, který by tu na Zemi *měl být*.

2.3 Stálá cesta k dialogu

2.3.1 Jednotlivec a řecká společnost – stálý dialog

Světově proslulá historická důležitost Řeků jako *vychovatelů* se odvozuje od jejich nového vnímání místa jednotlivce ve společnosti.⁹⁷ V souvislosti s orientálním přehlížením mas se s počátkem řecké historie objevuje i nové pojetí hodnoty jednotlivého člověka. Je to pojetí, ve kterém – podobně jako později v křesťanství – každá jednotlivá duše je vrcholem nedozírné hodnoty.

Jak už bylo řečeno, čtvrté století nastolilo – alespoň v poražených Aténách – otázku vztahu mezi jednotlivcem a státem, neboť se snažilo znovu obnovit stát cestou morální obnovy jednotlivé duše. Pochopilo také, jak mnoho je život jednotlivých obyvatel ovlivněn sociálními a politickými faktory – což bylo v Řecku nevyhnutelné vzhledem k existenci městských států.⁹⁸

Sám Platón, autor sokratovských dialogů, pocházel z aristokratické rodiny. Jeho matka Periktioné prý pocházela ze Solónova rodu a jeho otec Aristón z rodu bájného athénské krále Kodra. Pro samotného Platóna byla politika důležitým tématem. Byl přemlouván, aby se v období vlády tzv. „třiceti tyranů“ dal na politickou dráhu. Od toho jej odradila až Sokratova smrt, která měla politicky

⁹⁶ MACHULA, T. *Bůh jako téma filosofie*. Teologické studie 1/2002, s. 19-25

⁹⁷ JAEGER, W. *Paideia I*, Introduction, s. XIX

⁹⁸ JAEGER, W. *Paideia II*, s. 7

motivované pozadí. Politicky činný byl později v Syrakusách, kde se pokusil o nastolení svých představ ideálního státu.

Žil v období, kdy to, co bylo s takovou vervou budováno a bouřlivě prožíváno jako ideál kultury a občanství, se začíná drobit v zápasech o moc. A Platón se snaží zachránit, co se dá; klíč k záchraně je právě *paideia*. Výchova a politika jsou v Platónově koncepci pevně propojeny. V tomto smyslu je dobré připomenout, že výraz *areté* má co do činění s *aristos*, tj. ten nejlepší. Význam je v tomto případě dvojitý – jak síla toho, kdo dělá to nejlepší, tak ideál života, který je orientován k nejlepšímu chování, které se od člověka dá očekávat. Jinými slovy očekávat vždy to nejlepší a převyšovat všechny. A jak už bylo řečeno, střed a cíl veškeré *paideia* je *areté*, která má však své dopady nejen na život jednotlivce, ale také celé obce - *polis*. Právě učít politickému umění a činit z mužů dobré občany⁹⁹ se v Athénách považovalo za oblast působení vznešeného muže.

2.3.2 *Dialog s cizinci a dialog s přáteli*

Sokrates je přirovnáván k Ježíši Kristu v tom, že sám nic nenapsal, nýbrž všechno, co o něm víme, se dozvídáme ze spisů druhých. Ti jej vykreslují jako člověka, jehož život byl spojen s gymnáziem, tedy s aténskou atletickou školou, kde se stal brzy pravidelným a nepostradatelným návštěvníkem.¹⁰⁰ Atéňané té doby na tomto místě trávili více času než doma. Staří i mladí se pravidelně scházeli, aby svá těla udržovali ve formě, a právě časy odpočinku mezi tréninkem byly prostorem pro společnou konverzaci. Každý, kdo měl co říct ohledně veřejného zájmu a zároveň to nechtěl říct na oficiálních místech, přišel do gymnázia a řekl to svým přátelům. Gymnázia byla v tomto smyslu pro Sokrata nejdůležitějšími místy setkání. Byla to místa odpočinku a relaxace a kromě utužování těla tam lidé utužovali i své mysli neustálým kontaktem s druhými a stálými diskuzemi o obecných problémech života. Brzy se z těchto *ostření myslí* stala jakási *intelektuální gymnastika*, podobně obdivovaná a praktikovaná jako

⁹⁹ PLATÓN, *Protágoras*, s. 24

¹⁰⁰ Srov. JAEGER, *Paideia II*, s. 34

cvičení tělesné. A stejně jako toto tělesné cvičení byla postupem doby nahlížena jako forma *paideji*.

Právě v takovém prostředí rozvíjel Sokrates své *babické (porodnické) umění* spočívající na vzájemném dialogu, ve kterém je obrácen obvyklý vztah, kdy se žák ptá a učitel odpovídá. Sokrates je tím, kdo se ptá a jeho úlohou není moudrost *rodit*, nýbrž napomáhat zrození myšlenek druhých. A právě toto prostředí jej také odlišovalo od *sofistů*, se kterými měl společný zájem o člověka a do jisté míry i způsob rozhovoru.

Sofisté byli většinou cestující učitelé s aureolou slávy a obdivu v rámci kruhu svých zasvěcených následovníků. Podobně jako již zmíněný Prótágoras putovali od města k městu a vlastně byli všude cizinci. Když mluví Sokrates s Aristippem o ctnosti a sebeovládání, které jsou nutné pro život, jenž nad sebou nechce mít karabáč, Aristippos říká: „A právě proto, abych něco takového nemusil snášet, neuzavírám se v jednom městě, ale jsem všude cizincem.“¹⁰¹ Jejich lekce o *areté politiké* byly adresovány vybranému publiku a většinou se odehrávaly v soukromých domech nebo improvizovaných sálech.

Sokrates byl naopak prostý Atéňan, kterého každý znal. Jeho *dialektika* byla – na rozdíl od sofistů – velmi osobní. Ve své podstatě neučil a neměl ani žáky. Měl pouze přátele. Byl mezi nimi tak často, že jeho žena Xantipa z toho údajně byla nepřítelna. Pro mnohé mladé Atéňany však byl vzorem. Přátelství totiž pro Sokrata není pouhou teorií, ale je pevně zakořeněno v jeho způsobu života. Proto tedy filosofie a intelektuální úsilí jsou nezbytně spojeny s přátelskou společností nejbližších.¹⁰² Přátelství nevidí jen jako nezbytné pouto, které udržuje pohromadě politické partnerství, ale jako skutečný základ každého spojení mezi lidmi. Přesto – dle jeho slov – se lidé starají o všechno možné víc, než o to, aby měli přátele. Snaží se „*pěstovat stromy, protože dávají ovoce, ale většina lidí je lhostejná a nedbalá ve vztahu k tomu statku, který přináší největší úrodu a který má jméno přítel*“.¹⁰³

¹⁰¹ XENOFÓN, *Vzpomínky na Sókrata*, s. 59

¹⁰² Srov. JAEGER, W. *Paideia II*, s. 57

¹⁰³ XENOFÓN, *Vzpomínky na Sókrata*, s. 76

V jeho rozhovorech s přáteli mu nešlo o pouhou dialektickou hru, která dokáže všechno a nic a nakonec vede ke zničení všeho měřítka.¹⁰⁴ Šlo mu o prospěch *konkrétního jedince*,¹⁰⁵ se kterým právě rozmlouval. Jak už bylo řečeno výše, nechce, aby jeho přátelé zbytečně vydávali *svou duši v nebezpečí*. Chce za každou cenu vypátrat, jak je to vpravdě s člověkem a s jeho budoucím osudem, protože se domnívá, že na tom závisí vše. Tedy i osud *polis*, které je součástí. A i když ví, že tento dialog nikdy nekončí, stále a znovu se do něj pouští, protože je přesvědčen, že na něm skutečně záleží.

2.3.3. *Od dialogu s jednotlivcem k dialogu s národem – hebrejská tradice*

Hebrejské dějiny začínají jednotlivcem. Jednotlivcem, kterého Bůh oslovil a který z nějakého důvodu uvěřil, že Hospodin je nejvyšší Bůh a že jen jeho je třeba poslouchat a následovat. Poznání to jistě nebylo jednoduché. Biblická kniha Jozue uvádí, že Abrahamovi rodiče žili odedávna za řekou Eufratem a sloužili jiným bohům.¹⁰⁶ Cesta k Abrahamově poznání jedinečnosti Boha Hospodina je zahalena mírným tajemstvím. Minimálně příběh v bibli si neklade otázku, *jak přesně* Abraham k tomuto poznání přišel. V mimobiblické literatuře na toto téma najdeme různé variace. Ve Zjevení Abrahamově vede otec víry rozhovor se svým otcem Terachem. Jde mu o to, aby rozpoznal, který bůh je v pravdě nejmocnější.¹⁰⁷ Terach v tomto dialogu syna nepřesvědčí. Naopak, vytvoří prostor pro to, aby Abrahama oslovil sám Bůh.

Proces poznání Bible neproblematizuje, ale o jeho výsledku mluví: Abraham *uvěřil Hospodinu*,¹⁰⁸ a dočkal se zaslíbení, že jeho potomstva *bude jako hvězd na nebi*,¹⁰⁹ takže je nebude možno spočítat. Dialog, který Bůh začal s jednotlivcem, povede v budoucnu k dialogu s celým národem, jenž z této víry vzejde.

Mezitím však dialog pokračuje u Abrahamových nejbližších. Za *ideálem ctnosti* se nevydal sám. Vzal svou ženu Sáráj a Lota, syna svého bratra, se vším

¹⁰⁴ STÖRIG, *Malé dějiny filosofie*, s. 115

¹⁰⁵ Srov. JAEGER, W. *Paideia II*, s. 36

¹⁰⁶ Srov. BIBLE, Joz 24

¹⁰⁷ Srov. SOUŠEK, Z. *Knihy tajemství a moudrosti III*. str. 66 – 68

¹⁰⁸ Srov. BIBLE, Gn 15

¹⁰⁹ Srov. tamtéž, Gn 15

jměním i se všemi dušemi a ubírali se do země kenaanské a přišli tam.¹¹⁰ Víru Abrahamovu a otevřenost k rozhovoru následovala víra Sáry. Ač prvně nabídla Abrahamovi svou služebnici,¹¹¹ ač se smála ve stanu, když jí posel oznamoval narození syna,¹¹² přesto ji bible řadí mezi hrdiny víry a říká, že skrze svou víru přijala od Boha moc, aby se stala matkou.¹¹³

Mohli bychom tedy říct, že *víra jednoho člověka, víra jedné rodiny* dala povstat národu. A tento národ později putoval za *ideálem* a snažil se tento ideál uskutečňovat.

Ačkoliv však Bůh jedná s národem, jednotlivec v něm nikdy neztratil místo. Bůh si k němu vždy cestu našel. A vždy mu znovu také ukazoval, že on je základem toho, co je nakonec celý národ. Ačkoliv někdy to nebyly lehké lekce. Když *Akán* ukryl něco z kořisti, která propadla klatbě, národ přestal být schopen dobývat. Ale když *Akán* přiznal Bohu slávu a doznal se, zemřel. A nejen on. Stejně tak, jako Abrahamova rodina sdílela požehnání z cesty za *Ideálem*, i *Akánova* rodina sdílela osud toho, kdo tímto *Ideálem* pohrdl.¹¹⁴

Nemohlo to být důraznější znamení toho, že budování národa je odvislé od budování jednotlivce. Jednotlivcem cesta začala a jednotlivec se na té cestě neztratí, byť se splnilo zaslíbení, že *potomstva bude jako písku a jako hvězd na nebi, takže jej nebudeš moci spočítat*.

2.3.4 Místo setkání – dialog přátelství

Platónsko-sokratovské a biblické pojetí mají mnoho odlišných bodů, přesto se setkávají. Oběma jde o úlohu *konkrétního* jednotlivce v rámci jeho *polis*. Sokratovi jde o jednotlivce, kterého osobně zná. Tohoto jednotlivce vyhledává ne proto, aby mu předal nauku či poznání, ale aby *byl s ním*. Aby se stal jeho *přítelem* a aby jej *dialogem* mohl povznést k hlubšímu poznání sama sebe a věcí,

¹¹⁰ Srov. tamtéž, Gn 12

¹¹¹ Srov. tamtéž, Gn 16

¹¹² Srov. tamtéž, Gn 18

¹¹³ Srov. tamtéž, Žd 11

¹¹⁴ Srov. tamtéž, Joz 7

na kterých *skutečně záleží*. Tak uskutečňuje výše zmíněný cíl: obnovit *stát* cestou morální obnovy *jednotlivé duše*.

V biblickém pojetí vyhledává člověka Bůh. Navazuje s ním dialog a chce být jeho přítelem.¹¹⁵ Obnovou jeho vnitřního člověka směřuje k budování národa. Tato obnova, kterou jednotlivec zakouší skrze vnitřní působení Božího Ducha a vnější formování skrze Boží zákon, se následně odráží na kvalitě národa, resp. obce, které je dotyčný součástí.¹¹⁶ Ani zde nejde o pouhé přijetí vnějšího zákona či společenské smlouvy, je třeba vycházet z vnitřní proměny, která je výsledkem vnitřního zabládnutí dokonalého Boha.

V novozákonním konceptu je to ještě zřejmější. Ježíš jako vtělený Boží ideál vyhledává jednotlivce a zve je, *aby byli s ním*,¹¹⁷ aby se *stali jeho přáteli*. Podobně jako Sokratovi mu jde především o vztah, který má svůj cíl: skrze obnovu jednotlivců vybudovat společenství, *ekklesia*, které bude dále uskutečňovat Boží ideál tady na Zemi.

¹¹⁵ Srov. tamtéž, Gn 18

¹¹⁶ Srov. tamtéž, 1 K 12

¹¹⁷ Srov. tamtéž, Mk 3,14

3 ZÁVĚR

Jak už jsem uvedl v úvodu, na pozadí této práce stojí otázky, jež jsem si kladl v období, které je důležité pro formování každého člověka – v době dětství, mládí a dospívání. Na tyto otázky jsem odpověď z různých důvodů neobdržel – mimo jiné i proto, že tehdejší doba rozhovorům na toto téma příliš nepřála. Předmětem mého zájmu v této práci je tedy *výchova*, která se uvedenými otázkami zabývá.

V pojetí této práce vycházím z fenoménu *paideia* tak, jak jej chápe Werner Jaeger ve svém třísvazkovém díle. Pod tímto pojmem rozumí snahu o formování (řeckého) charakteru v průběhu staletí. V tomto smyslu – jak už bylo výše uvedeno – jde tedy o kulturu jako o *proces* výchovy, jehož součástí jsou všechny umělecké formy a intelektuální a estetické plody řecké civilizace, ve skutečnosti celý kontext její tradice. Jde o *ideál*, k němuž směřovalo veškeré (nejen) duševní úsilí Řeků.

Ve své práci však nezůstávám jen u řeckého pojmu *paideia*. Všímám si i *kultury hebrejské*, která se stejně tak nesla k budování určitého *ideálu člověka* a jenž je – stejně jako řecká – také nedílnou součástí našeho (evropského) kulturního dědictví. Východiska těchto dvou kultur a jednotlivé přístupy se v mnohém liší, mne však zaujaly spojnice obou kultur, jež se dotýkají právě tématu „*budování*“ *člověka*.

Erazim Kohák v jedné ze svých knih píše, že na naše kulturní povědomí působí daleko více filosofie řeckého zlatého věku než Řecko dávných dob hrdinských, daleko více víra Židů po návratu z babylonského vyhnanství než představy Izraelitů.¹¹⁸ I já jsem se ve svém zkoumání zaměřil na toto období, v němž se řecká a hebrejská kultura potkávaly také historicky. Zároveň to bylo období, kdy se řecká filosofie obrátila k člověku samotnému a kdy v hebrejském myšlení po babylonském zajetí hrál velkou roli člověk – jedinec jako objekt zájmu.

Současně se toto období vyznačovalo pro obě kultury značným zpochybněním stávajících hodnot. Aténský politický úpadek spolu s Prótagorovým prohlášením,

¹¹⁸ KOHÁK, E. *Člověk, dobro a zlo*, s. 44

že *člověk je mírou všech věcí*, vedly k sofistické relativizaci pravdy. V hebrejské historii zničení chrámu v Jeruzalémě, následné rozptýlení Židů a život v diaspoře také otrásl sebevědomím a jistotami národa a vyvolal nové otázky ohledně víry v přízeň a vedení Boha Izraele. Přesto v obou kulturách vidíme snahu se této relativizaci bránit. V Aténách povstává Sokrates, aby se svým tázáním obracel na člověka, protože věří, že on je klíčem k budování lepší společnosti. Čelí tak sofistické relativizaci, která se přímo dotýkala i oblasti morálky a způsobu výchovy člověka. Věří, že otázky po konečném účelu člověka a smyslu bytí jsou v procesu výchovy nezbytné. V židovské kultuře povstávají proroci vybízějící k návratu národa ke *smyslu svého bytí*, k Hospodinu, aby tak obnovou jednotlivců mohl dostát svému určení – být odrazem Božího charakteru zde na zemi.

Jak už jsem v úvodu uvedl, V. Frankl považuje absenci smyslu a účelu života za největší chorobu své doby. Jeho doba není od té naší příliš vzdálena.¹¹⁹ Touha po hledání smyslu tedy není jen pouhou subjektivní momentální náladou, nýbrž voláním, které překračuje generace. Obě srovnávané kultury nám v tomto mohou být inspirací, neboť v nich jde právě *o setkávání se smyslem* na cestě formování *ideálu člověka, jakým má být*. Lidská zkušenost prostě chce být vztažena k celku; člověk potřebuje vědět, že svět jako celek dává smysl. A v dobách zpochybněných jistot (jako je právě i ta současná) se tato potřeba stává obzvláště naléhavou.

Náboženská i filosofická výchova si tuto potřebu uvědomují. J. Patočka definuje filosofii jednak jako *stanovení smyslu života*, jednak jako *výklad celku světa* a jednak jako *výklad vlastního života*.¹²⁰ Na těchto základech pak stojí i pedagogika, která vzniká tam, kde proces výchovy přestává být neuvědomělý a kde tento proces předpokládá určitý výklad světa a života v poměru k němu.¹²¹ Tato práce by tak v této souvislosti měla být podpůrným hlasem pro požadavek Z. Kratochvíla na větší otevřenost školního vzdělání pro filosofickou výchovu.¹²² Neboť je to právě školní prostředí, které nás v neposlední řadě – vedle rodiny a dalších vlivů – uvádí (nebo má uvádět) do souvislostí života. A toto uvádění

¹¹⁹ V. Frankl zemřel v roce 1997

¹²⁰ PATOČKA, J. *Péče o duši*, s. 378

¹²¹ Tamtéž

¹²² KRATOCHVÍL, Z. *Výchova, zřejmost, vědomí*, s. 19

nemá souviset s pouhým *mnohoznalectvím (polymathia)*, nýbrž i s odkrýváním pravdy (*alétheia* – neskrytost, nezapomenutí) jako věděním, poznáním (*epistemé*).¹²³ Hebrejská i řecká kultura se o toto odkrývání snažily, byť si byly vědomy, že k úplnému poznání nikdy nedospějí. Přesto – nebo právě proto – na té cestě setrvaly a odmítaly se jí vzdát.

Setkání se smyslem je do značné míry spojeno i se *setkáním s přesahem*. B. Pascal ve svých Myšlenkách napsal, že *posledním krokem rozumu je uznat, že nekonečně mnoho věcí jej přesahuje*.¹²⁴ Obě kultury se opět v tomto bodě setkávaly. Během putování Izraele pouští kráček Bůh v podobě mraku před svým lidem – a můžeme tuto zprávu vyložit tak, že řekneme: (poslední) smysl (vyšší smysl) předchází bytí, aby ho bytí následovalo, aby smysl strhával bytí s sebou.¹²⁵ Smyslem je tady míněn sám Bůh, který člověka (bytí) inspiruje k následování.

Sokrates, ač filosof, jenž byl obviněn z bezbožnosti, byl člověkem hluboce přesvědčeným o boží existenci – ačkoliv jeho představa se od Hospodina židovského národa značně lišila. Jestliže se však lišila představa, *obhajoba* onoho boha, kterou Xenofón zachycuje ve svých *Vzpomínkách na Sókrata*, si s biblickou apologetikou vůbec nezadá.¹²⁶ A Platónova idea Dobra sice také neodpovídala představě hebrejské tradice, nicméně opět šlo o *Ideál* přesahující naše chápání. Obě kultury si tedy cestu za *ideálem člověka* vztahovaly k *ideálu bytí* a byť si jej každá představovala jinak, rozhodně se za *uznání tohoto přesahu* nestyděly.

I toto je pro dnešní dobu povzbuzením a výzvou. Před nějakým časem proběhla tiskem zpráva, že v USA probíhá delší dobu debata o tom, zdali biblická zpráva o stvoření má být součástí výuky na amerických školách jako alternativa k Darwinově teorii. V této souvislosti mi nejde o samotné teorie evoluce či stvoření, nýbrž o ochotu připustit, že nemusíme mít konečné odpovědi na všechny otázky bytí a ochotu se otázkami případného přesahu lidské existence s vážností zabývat. Sokrates o sobě tvrdil, že moudrost nemá. Jen ji *pomáhá rodit*. To bylo jeho *techné maieutiké*, porodnické umění. Šlo v něm ne tak o poučování,

¹²³ Tamtéž, s. 40

¹²⁴ PASCAL, B. *Myšlenky*, s. 21

¹²⁵ FRANKL, V. *Lékařská péče o duši*, s. 77

¹²⁶ XENOFÓN, *Vzpomínky na Sókrata*, s. 46

jako o poskytnutí vhodné příležitosti k náhledu, zahlédnutí ideje myšlením, příležitostí k poznání (*epistemé*).¹²⁷ I v současné školní výchově by pro toto *porodnické umění* měl zůstat prostor. Dokonce i s tím vědomím, že v onom nahlédnutí se setkáme s věcmi, které přesahují nám známý prostor.

S tím souvisí i další, závěrečné místo setkání, o němž jsem v práci pojednával. Sokratovo *porodnické umění* se odehrávalo v rámci přátelského dialogu a v obou kulturách v neposlední řadě šlo o *setkání s partnerem v dialogu*.

Jak už bylo řečeno v úvodu, osobně jsem se cítil v době svého mládí i dospívání se svými otázkami o smyslu bytí osamocen. Nebylo Sokrata, který by byl ochoten se mnou dialog na ony stěžejní otázky života zavést či mne dokonce svým tázáním předejít. Již zmiňovaný Z. Kratochvíl říká, že *paideia* je založena vztahem, schopností být ve vztahu.¹²⁸ Nejbližší vztahy přirozeně zažíváme v rodině a ona by měla být tímto partnerem v dialogu především. Ovšem na druhé straně žijeme v době, kdy se rodinné vztahy jen těžko brání odcizení. Právě filosofická a náboženská výchova se tak mohou stát důležitým partnerem v tomto dialogu. Ta první, zdá se, spíše svým tázáním člověka otevírá k přemýšlení nad věcmi smyslu a existence života. Ta druhá dle zdání má spíše tendenci přinášet odpovědi, ukazovat, jak tomu *opravdu je*. Přesto (jak bylo výše uvedeno) i Sokrates věřil, že svým tázáním člověka dovede k určité *podstatě věcí* a že otázky smyslu, morálky a výchovy nejsou pouhým předmětem slovních hříček. A na druhou stranu cesta Božího lidu k uskutečňování ideálu člověka zůstávala i přes značnou konkrétnost tohoto ideálu otevřena neustále novému hledání způsobu, jak jej tady na zemi uskutečnit. Proto jsem v úvodu řekl, že i v náboženské výchově v mém porozumění jde spíše o *setkávání*, než o *katechezi* a definování, jak věci skutečně jsou.

Jak dosáhnout toho dialogu? Tato práce nemůže dát kompletní odpověď, spíše jen podnět k přemýšlení. Pokud jsem řekl, že jsem ve své zkušenosti partnera k dialogu postrádal, přece jen se mi vybaví jeden okamžik, kdy v hodině občanské nauky na střední škole (v druhé polovině osmdesátých let) položil náš třídní učitel

¹²⁷ KRATOCHVÍL, *Výchova, zřejmost, vědomí*, s. 45

¹²⁸ Tamtéž, s. 28

„filosofickou“ otázku, jak spolu souvisejí hmota a myšlenka. Otevřel tím debatu o metafyzických otázkách, která tehdy na půdě škol byla dost těžko představitelná a následně i debatu na téma smyslu lidské existence. Tato debata zůstala nedokončená a k nalezení smyslu života mne nedovedla. Přesto zůstala v mé paměti a s železnou pravidelností přicházela na přetřes mého vnitřního přemítání.

Být partnerem v dialogu lze tedy rozličným způsobem. Někdy stačí vhodný dotaz učitele během hodiny, který v druhém zažehne jiskru přemýšlení. Jindy je možné využít hodin *náboženské výchovy*, je-li na školách vyučována. Jednoduše být k dispozici k přátelskému dialogu tam, kde je o něj zájem. Sám se poslední dobou setkávám – i na půdě škol – s větší ochotou rozhovor na tato témata vést. I během povinné pedagogické praxe jsem měl možnost vidět, že na některých školách je vzájemné komunikaci (nejen v otázkách filosofických) dáván velký prostor.¹²⁹ Školy otevřené k dialogu jsou na jedné straně příkladem pro ostatní školy a na druhé straně výzvou pro učitele (nejen) náboženství, pedagogy volného času (mimoškolní aktivity, kluby) i pastorační asistenty k tomu, aby vytvořili přátelské prostředí, kde ptát se *je možné a přirozené*. A v tomto prostředí člověk dospěje ke *svému vlastnímu setkání*, tj. k poznání, které nasměruje jeho život, odhalí mu smysl života a pomůže mu uvidět životní cíl.

¹²⁹ Konkrétním příkladem může být projektový den o křesťanství, který jsme zrealizovali jako zástupci tří církví a Vyšší odborné školy misijní a teologické v Kolíně (kde také působím) spolu s gymnáziem Jiřího Ortena v Kutné Hoře. Viz přílohu č. 1 (Stejně tak jako projektový den o křesťanství proběhl i den prezentace hnutí Hare Kršna, den rómské kultury a podobně. I další mimoškolní aktivity, např. diskusní klub Mezi nebem a zemí, jsou dokladem otevřenosti vedení školy zabývat se otázkami, které se smyslem bytí a případným přesahem souvisejí.)

SEZNAM LITERATURY

- ARISTOTELES. *Metafyzika*. Přel. Antonín Kříž. Praha: Rezek, 2003. ISBN 80-86027-19-8
- BIBLE, český ekumenický překlad. Praha: Česká biblická společnost, 1993. ISBN 80-900881-8-X.
- FLOSS, K., NAVRÁTIL, M. *Úvod do řecké filozofické terminologie a četby*. Olomouc: Univerzita Palackého, filozofická fakulta, 2000. ISBN 80-244-0113-4
- FRANKL, V. E. *Lékařská péče o duši; Základy logoterapie a existenciální analýzy*. Brno: Cesta, 2006. ISBN 80-7295-085-1.
- HEER, F. *Duchovní dějiny Evropy*. Praha: Nakladatelství Vyšehrad, 2000. ISBN 80-7021-333-7
- JAEGER, W. *Paideia: The Ideals of Greek Culture, Volume I, Archaic Greece The Mind of Athens*. 2nd edition. New York, Oxford: Oxford University Press, 1986. ISBN 0-19-500425-6.
- JAEGER, W. *Paideia: The Ideals of Greek Culture, Volume II, In Search of Divine Centre*. New York, Oxford: Oxford University Press, 1986. ISBN 0-19-504047-3.
- JAEGER, W. *Paideia: The Ideals of Greek Culture, Volume III, The Conflict of Cultural Ideals in the Age of Plato*. New York, Oxford: Oxford University Press, 1986. ISBN 0-19-504048-1.
- JOHNSON, P. *Dějiny židovského národa*. Řevnice: nakladatelství Alexandra Tomského Rozmluvy, 1996. ISBN 80-85336-31-6
- KOHÁK, E. *Člověk, dobro a zlo: O smyslu života v zrcadle dějin (kapitoly z dějin morální filosofie)*. Praha: nakladatelství Ježek, 1993. ISBN 80-901625-3-3.
- KRATOCHVÍL, Z. *Výchova, zřejmost, vědomí*. Praha: Herrmann a synové, 1995. ISBN nevedeno.
- MARROU, H.I. *A History of Education in Antiquity*. Madison, Wisconsin: The University of Wisconsin Press, rok vydání neveden. ISBN 0-299-08814-6
- MUCHOVÁ, L. *Úvod do náboženské pedagogiky*. 2. přepracované vyd. Olomouc: Matice cyrilometodějská s.r.o., 1994. ISBN nevedeno.

- PASCAL, B. *Myšlenky*. 2. Přeložil M. Žilina, 2. vyd. Praha: Mladá fronta, 2000. ISBN 80-204-0850-9
- PATOČKA, J. *Péče o duši I*. Praha: OIKOYMENH, 1996. ISBN 80-86005-24-0
- PATOČKA, J. *Péče o duši I*. Praha: OIKOYMENH, 1999. ISBN 80-86005-91-7
- PLATÓN. *Prótagoras*. Přeložil František Novotný. 4. vyd. Praha: OIKOYMENH, 2000. ISBN 80-86005-98-4.
- PLATÓN. *Theaitétos*. Přeložil František Novotný, 4. opravené vyd. Praha: OIKOYMENH, 2007. ISBN 978-80-7298-294-X.
- PRŮCHA, J. *Moderní pedagogika*. 3. přepracované vyd. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7367-047-X
- POKORNÝ, P. *Řecké dědictví v Orientu: Helénismus v Egyptě a Sýrii*. Praha: OIKOYMENH, 1993. ISBN 80-85241-50-1
- SOUŠEK, Z. *Knihy tajemství a moudrosti III. Mimobiblické židovské spisy, pseudepigrafy*. Praha: Vyšehrad, 1999. ISBN 80-7021-300-0.
- STÖRIG, J. H. *Malé dějiny filosofie*. 7. rozšř. vyd. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2000. ISBN 80-7192-500-2.
- SVOBODOVÁ, Z. *Nelhostejnost; Črty k (ne)náboženské výchově*. Praha: Malvern, 2005. ISBN 80-86702-07-3.
- TRESMONTANT, C. *Bible a antická tradice: esej o hebrejském myšlení*. Praha: Vyšehrad, 1998. ISBN 80-7021-270-5
- VLKOVÁ, G.I. *Slovo Boží a slovo lidské: všeobecný úvod do Písma svatého*. Olomouc: Univerzita Palackého, Cyrilometodějská teologická fakulta, 2004. ISBN 80-244-0786-8
- WILSON, R.W. *Náš otec Abraham*. Praha: vydavatelství Sborový dopis, 1997. ISBN neuvedeno.
- XENOFÓN. *Vzpomínky na Sókrata*. Praha: nakladatelství Svoboda, 1972. ISBN 25-094-72.

STRUČNÝ SLOVNÍK POUŽITÝCH VÝRAZŮ

Slovník řeckých výrazů:

Agathón, to – dobro

Alétheia – upřímnost, opravdovost, pravda; neskrytost

Aristos – vznešený

Areté – ctnost, zdatnost, mužnost

Empeiria – zkušenost

Epistémé – poznání; v Platónově pojetí filosofického poznání je to smyslový jev nebo zážitek, příležitost k zahlédnutí ideje myšlením, příležitost k poznání.

Kardía – srdce

Kalón, to – krásno, krása

Kalos – krásný

Mnémé – paměť

Paideia – výchova, v Jaegerově pojetí kultura.

Pneuma – vanutí, dech, duch, život

Polis – mnohý, četný, společnost

Polymathia – mnohoznalectví

Psyché – duše

Sarx – maso, tělo

Séma – znak, hrob

Sofia – moudrost

Sofos – moudrý, mudrc

Sofizesthai – praktikovat moudrost

Sóma – tělo

Techné – umění, mistrovství, schopnost poznat příčiny věcí, které nemají výskyt sami ze sebe.

Techné maieutiké – porodnické umění

Slovník hebrejských výrazů:

Básár – tělo

Jará – strelit, mrštit; v širším významu učít.

Nefeš – duše

Nevím – Proroci; druhá část spisů Tanachu.

Ketúvím – Spisy; třetí část spisů Tanachu.

Lamad – zvyknout si, cvičit, trénovat

Malnad – bodec na pohánění dobytka; v širším významu věc, která učí

Ruách – dech, duch

Šéma (Jisra'el) – základní židovské vyznání víry

Tóra – soubor židovských posvátných spisů; v nejužším smyslu Zákon či pět knih Mojžíšových.

Tanach – společný název tří částí židovských Písem.

Poznámka:

Education – z angličtiny překládám jako výchova, ačkoliv jsem si vědom, že může znamenat i vzdělávání nebo obojí.¹³⁰

¹³⁰ Srov. PRŮCHA, J. *Moderní pedagogika*, s. 56

SEZNAM PŘÍLOH

Příloha č.1

Akce Proti proudu – projektový den na téma křesťanství na gymnáziu J. Ortena
v Kutné Hoře

Příloha č.2

Paideia jako kultura - prezentace v powerpointu

PŘÍLOHA č. 1

Akce Proti proudu – projektový den na téma křesťanství.

Realizováno 1.6.2006 na gymnáziu Jiřího Ortena v Kutné Hoře;

www.gymkh.cz

1.6.2006

PROTI PROUDU

PROTI PROUDU PROTI PROUDU

Nabídka menu „Proti proudu“

	8:00 - 8:30	8:45 - 9:30	9:45 - 10:30	10:45 - 11:30	11:35 - 12:20	12:25 - 13:10	13:15 - 14:00			
V1A	P ř e d k r m	P a u z a	Divadelní nářez	P a u z a	Konečně oběd	Zákusky dle výběru - workshopy	Zákusky dle výběru - workshopy	Zákusky dle výběru - workshopy		
V2A			/Aula/		/Velké tělocvična/	/Jdelna/	/všude možné/	/všude možné/	/všude možné/	
V3A										
V4A										
V5A			Superstar koktejl		Divadelní nářez	Divadelní nářez	Zákusky dle výběru - workshopy	Konečně oběd	Zákusky dle výběru - workshopy	Zákusky dle výběru - workshopy
C1A			/Velké tělocvična/		/Aula/	/Aula/	/všude možné/	/Jdelna/	/všude možné/	/všude možné/
C1B										
C1C										
V6A			Divadelní nářez		Grilování v Kotli	Grilování v Kotli	Zákusky dle výběru - workshopy	Zákusky dle výběru - workshopy	Konečně oběd	Zákusky dle výběru - workshopy
C2A			/Aula/		/Aula/	/Aula/	/všude možné/	/všude možné/	/Jdelna/	/všude možné/
C2B										
C2C										
V7A	Grilování v Kotli	Divadelní nářez	Divadelní nářez	Zákusky dle výběru - workshopy	Zákusky dle výběru - workshopy	Zákusky dle výběru - workshopy	Konečně oběd			
C3A										
C3B										
C3C	/Aula/	/Aula/	/Aula/	/všude možné/	/všude možné/	/všude možné/	/Jdelna/			

Motto:

"Poslední čin rozumu je poznání, že jest nekonečně věcí, které jej přesahují..."

Blaise Pascal

Historie zná mnoho mužů a žen, kteří měli odvahu a sílu jít proti proudu své doby. A svět měnili. Jsme přesvědčení, že tu nejvýraznější změnu přinesl Ježíš Kristus.

Děkujeme tímto vedení školy, všem učitelům a zaměstnancům za vstřícnost při organizaci festivalu "Proti proudu".

Poděkování patří všem lidem, kteří nám pomohli festival zrealizovat a také jejich domovským organizacím:



10:45: -11:30	11:35-12:20	12:25:-13:10	13:15:-14:00
	Atleti v akci	Atleti v akci	Atleti v akci
Rest-art /pantomima/	Rest-art /pantomima/	Rest-art /seminář o pantomimě/	
		Darwinovy tragické omyly /workshop - hudebna/	
Václav Lamr	Václav Lamr		Václav Lamr
A Rocha /křesťané v ochraně přírody/		A Rocha /křesťané v ochraně přírody/	A Rocha /křesťané v ochraně přírody/
Vojenským kaplanem v akci		Vojenským kaplanem v akci	Vojenským kaplanem v akci
Sex, AIDS a vztahy / T. Řehák/		Sex, AIDS a vztahy /Řehák/ Poradna	
Sex, AIDS a vztahy / F. Krampota/			Sex, AIDS a vztahy /Krampota/ Poradna
Politik a		Politika	
Děti v kanálech		Děti v kanálech	Děti v kanálech
	Kariéra profesionálního hokejisty		Kariéra profesionálního hokejisty
	Práce se Superstars	Práce se Superstars	Práce se Superstar
Bůh na lavici obžalovaných	Bůh na lavici obžalovaných		Bůh na lavici obžalovaných
Terorismus a Blízký východ	Terorismus a Blízký východ		Terorismus a Blízký východ
	Rychlý prachy, podnikání v Čechách		Rychlý prachy, podnikání v Čechách
		Dvakrát zachráněné dítě /T. Graumann/	
Teen Challenge		Teen Challenge	
Boudapsova /Koncert/		Boudapsova /Koncert/	Boudapsova /Koncert/
Parádičky s míčem /Ambassadors in sport/ - velká tělocvična ***			
Rekordy v akci - vzadu za školou ***			
Tvořivé dílny / výroba triček, tužek, drátkování.../ - vedle budovy u ohniště + v altánu za školou ***			
Prezentace festivalů Freakfest, Kristfest - chodby v přízemí a 1. patře ***			
Prezentace práce České katolické charity a prodej knih z produkce nakladatelství „Návrat domů“ - chodby v přízemí a 1. patře ***			
Simultánka v šachu - chodba v přízemí ***			
*** Tyto aktivity budou probíhat od 10:45- 14:00 - podle počtu zájemců			

Hodnocení akce ze strany zástupce ředitele Mgr. Jiřího Posselta

1. června 2006 se na naší škole konal u příležitosti Dne dětí celoškolský festival „Proti proudu“ (<http://protiproudu.aglow.cz>). Pořádajícími organizacemi byly Křesťanské společenství v Kutné Hoře, Církev bratrská v Kutné Hoře, Apoštolská církev v Kutné Hoře a Vyšší odborná škola misijní a teologická v Kolíně (kontaktní osoby pánové Miloš Hejzlar, Radek Herold, Radek Smetana a Alexandr Štěpánovský).

Festival měl předložit mládeži nenásilnou a přístupnou formou obraz moderního laicizovaného křesťanství, jež nabízí alternativu k současnému konzumnímu životnímu stylu. Z tohoto úhlu pohledu představoval festival se svými dozvuky významný příspěvek ke školnímu programu prevence sociálně patologických jevů.

Je vhodné zdůraznit, že pořady s ideologickým obsahem, jakož i besedy představující tradiční křesťanskou charitu tvořily pouze čtvrtinu programu. Jednalo se o besedy „Bůh na lavici obžalovaných“, „Darwinovy tragické omyly“, „Vojenským kaplanem v akci“, „Napříč Etiopií a Tanzánií“ a „Děti v kanálech“. Zbylé tři čtvrtiny obsahu festivalu měly charakter kulturních, naučných a sportovních akcí. V kulturní oblasti přinesl festival vystoupení brněnské skupiny Bouda psova, ochotnického divadelního souboru Frýdlantští dramatici, pantomimické skupiny Rest – Art a povídání Teda Wanga o práci s vycházejícími hvězdami popmusic.

Besedy s profánním obsahem se zaměřily na aktuální témata: terorismus na Blízkém východě, drogová závislost, holocaust, současná politika, AIDS a partnerské vztahy, podnikání, profesionální sport a ochrana příroda. Sportovní akce nabídly vyžití milovníkům fotbalového míče a adrenalinu na lanové technice.

Individuální program si žáci navolili svobodně podle věku a zájmu na základě nabídky výše uvedených aktivit. Ideologicky zaměřeným bodům programu se tak často vyhnuli a festival rozhodně nevyzněl jako propagace náboženského světového názoru.

Obdivuhodný rozsah akce, mimořádně široké rozpětí aktivit, dokonalá organizace, včetně vzorné přípravy, propagace a profesionálně zpracovaných webových stránek, i nadšení, přirozenost a přesvědčivost všech aktérů – organizátorů a jejich pomocníků, jakož i všech besedujících hostů vzbudila obdiv nejen žáků, nýbrž i učitelů.

Z pohledu školy se jednalo o atraktivní a přínosnou akci, která žákům přinesla netradiční hodnotnou zábavu a významně je obohatila, a přitom si přes svou náročnost vyžádala od pedagogického sboru minimum vynaloženého úsilí.

PŘÍLOHA č. 2

**Paideia jako kultura
Powerpointová prezentace**

Paideia jako kultura

Řecká a hebrejská tradice – rozdílné kultury?

Paideia – snaha o formování charakteru v průběhu staletí

- **Řecký svět: hledání ideálu**

Východiskem otázky rozumu:

- co je pravdivé
- co je dobré
- co je opravdové

Od přírodního světa k člověku:

- hledání opravdového člověka

- **Hebrejský svět: uskutečňování ideálu**

Východiskem pevně daný vzor:

- Boží zjevení
- „Buďte svatí, neboť já, Hospodin, Váš Bůh, jsem svatý.“

Od božského světa k lidskému:

- uskutečňování opravdového člověka

Stálá cesta k ideálu člověka

- **Řecký svět**

Kalos kagathos jako kompletní ideál lidské osobnosti

Areté jako povolání pro vznešené

Techné jako zpochybňovaná cesta k získání *areté*

Areté jako nedosažitelná znalost posledního cíle člověka a výzva k neustálé cestě za ideálem člověka

- **Hebrejský svět**

Bůh jako ideál vyzývající k následování

Areté jako povolání pro všechny

Bibliční hrdinové a jejich selhání jako výzvy k neustálé cestě za ideálem člověka

Stálá cesta k duši člověka

- **Řecký svět**

Duše jako centrum filosofie

Démokritos a Platón – péče o duši

Sokrates – duše v ohrožení

Pohyb duše směrem k Dobru

- **Hebrejský svět**

Člověk jako živá duše *nefeš*

Duch *ruach* jako místo setkání s Bohem

Duše a její příklon k Bohu

**Stálá cesta
k dialogu**

- **Řecký svět**

Sofistický dialog – rozhovor cizinců s vyvolenými

Sokratův dialog – rozhovor přítele s blízkými

Porodnické umění – rozhovor, který nekončí

- **Hebrejský svět**

Boží dialog – rozhovor s jednotlivcem i národem

Boží dialog – rozhovor s přítelem

Boží dialog – rozhovor, který nekončí

Paideia – výzvy pro dnešek

- **Setkávání se smyslem**
- **Setkávání s přesahem**
- **Setkávání s partnerem k dialogu**

ABSTRAKT

SMETANA, R. *Paideia jako kultura. Řecká a hebrejská tradice – rozdílné kultury?* České Budějovice 2008. Bakalářská práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Teologická fakulta. Katedra pedagogiky. Vedoucí práce Z. Svobodová.

Klíčová slova: výchova, kultura, umění, tradice, ctnost, dialog, smysl bytí, ideál, přesah, poznání, duše, člověk

Tato práce se věnuje pojmu *paideia* a chápe jej v širším slova smyslu jako kulturu, jejíž snahou bylo formování lidského charakteru v průběhu staletí. Jde o dynamický proces, jehož cílem je realizace ideálu člověka. Autor v této souvislosti sleduje řeckou kulturu směřující k ideálu člověka hlavně v pojetí sokratovském a kulturu hebrejskou tak, jak je reflektována především na stránkách Bible. Snaží se poukázat, že tyto dvě kultury mají i přes značné odlišnosti společné body. Definování těchto společných bodů je v závěrečné části práce východiskem pro obecnější úvahy směřující k dnešnímu procesu výchovy.

ABSTRACT

Paideia – from a cultural point of view. Greek and Hebrew – different traditions?

Key words: education, culture, art, tradition, virtue, dialogue, sense of being, ideal, overlap, understanding, soul, person.

The subject of this thesis is the concept of *paideia* in its broader sense of meaning – as a culture. The ambition of *paideia* as understood as a culture is to form man's character through the centuries. It is a dynamic process that seeks to bring man to what he should ideally be. The author describes Greek culture as aiming toward an ideal of man applying Socrates approach and Hebrew culture which is mainly reflected in the Bible. It tries to point out that both of these cultures, in spite of all the differences, have several points in common. The definition of these mutual aspects in the final part of the thesis is a starting point for more general reflection about the up to date process of upbringing.